

TATAR HATINI NİLER KÜRMIY'DE EVLENME KÜLTÜRÜ

Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ*

Öz

Çağdaş yazarlardan bazıları, edebî eserlerinde halkbilimi ürünlerinden yararlanmaktadır. Bu yazarların eserlerinde yer verdikleri halkbilimi ürünleri arasında gelenek, görenek, inanış ve uygulamalar da bulunmaktadır.

Edebî eserlerinde halkbilimi ürünlerinden yararlanan yazarlardan biri de Alimcan İbrahimov'dur. Alimcan İbrahimov'un hikâyelerinde halk edebiyatı ürünleri yanında, geçiş dönemlerine de özel bir yer ayırdığı görülmektedir. Bu hikâyelerinden Tatar Hatını Niler Kürmiy adlı eserinde geçiş dönemleri, özellikle de evlenme ile ilgili bilgiler belirgindir.

Doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş dönemleri ile ilgili gelenekler, görenekler, inanışlar ve uygulamalar Türk kültüründe özel bir yere sahiptir. Türk kültür dünyasını oluşturan ve geliştiren Türk boyları aracılığıyla bu kültür unsurları tarih boyunca çok geniş bir yayılma alanı bulmuştur. Türk boylarındaki evlenme kültürünü oluşturan gelenek, görenek, inanış ve uygulamaların tespit edilmesi ayrı bir değer taşımaktadır.

Bu makalede Alimcan İbrahimov'un Tatar Hatını Niler Kürmiy adlı eseri incelenerek eserdeki evlenme ile ilgili gelenek, görenek ve uygulamaların tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Hikâyede tespit edilen evlenme kültürü ile ilgili hususların Türkiye'deki evlenme kültürüyle kısaca karşılaştırılması da amaçlardan biridir.

Anahtar kelimeler: Alimcan İbrahimov, Tatar Hatını Niler Kürmiy, Evlenme Biçimleri, Nikâh Gelenekleri, Düğün Gelenekleri, Sözlü Kültür, Tatar Gelenekleri.

* ERÜ, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi
bayramdurbilmez@gmail.com

Abstract**Marriage Culture In The “Tatar Hatını Niler Kürmiy”**

Some of the contemporary authors benefit from the folklore products in their literary works. Customs, traditions, beliefs and practices are also available among the products of their folklore in the works of these authors.

One of the authors benefiting from the works of literary folklore products is Alimcan İbrahimov. It is observed that transition periods are also dealt with separately besides products of folk literature in the Alimcan İbrahimov's stories. Information regarding marriage is explicitly dealt with besides the transitional periods especially in his work called the Tatar Hatını Niler Kürmiy.

Customs, traditions, beliefs and practices related to transition periods such as birth, marriage and death have a particular place in Turkish culture. These cultural elements that constitute and develop the world of Turkish culture have widely spread throughout the history by means of Turkish tribes. The designation of customs, traditions, beliefs and practices that make up the culture of marriages in Turkish tribes is of great value.

The goal of this article is to examine Alimcan İbrahimov's work called Tatar Hatını Niler Kürmiy and to designate the customs, traditions, beliefs and practices regarding marriage. A brief comparison of the elements regarding the marriage culture designated in the story to the marriage culture in Turkey is also targeted.

Key words: Alimcan İbrahimov, Tatar Hatını Niler Kürmiy, Marriage Styles, Wedding Customs, Wedding Ceremony Traditions, Oral Culture, Tatar Traditions.

Giriş

Tatar Hatını Niler Kürmiy (Татар Хатыны Ниләр Күрми) / *Tatar Kadını Neler Görmez* adlı uzun hikâye, 1909'da, Alimcan İbrahimov tarafından yazılmıştır. 1910'da, Başkurdistan'da, “Kalem” kitapevinde birinci baskısı çıkan bu eserin yazarı Alimcan İbrahimov; Tataristan'ın tanınmış bilim, kültür ve sanat adamlarından biridir. Muhammed Zakir Remiyev / Dermend, Fatih Emirhan, Necip Dumavî, Segit Sünçele, Abdullah Tukey gibi ediplerle birlikte XX. yüzyılın başında Tatar-Başkurt Türk edebiyatındaki yeni romantizmin öncülerindedir. Tataristan İlimler Akademisi'ne bağlı Galimcan İbrahimov Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü'nün temelini de bu yazar atmıştır.¹

Alimcan İbrahimov, 12 Mart 1887'de, Başkurdistan'ın başkenti Ufa'nın güneyinde bulunan Soltanmorad köyünde doğar. İlk hikâyesi *Zeki Şe-*

¹ Ramile Yarullina, “Doğumunun 120. Yılında Büyük Tatar Yazarı Alimcan İbrahimov”, *TÜRKSOY / Türk Dünyası Kültür ve Sanat Dergisi*, (Akt. Sinan Güzel), Sayı: 23, s. 37-39, Ankara 2007.

kertnen Medreseden Kuvıluwı / Zeki Öğrencinin Medreseden Kovulması adını taşır. Bu hikâyeyi 1907'de, Kafkasya'da bulunduğu sırada yazar. 1908'de *Gıyşık Korbannarı / Aşk Kurbanları*, 1909'da *Yeşler Heyatınnan Ber Levhe / Gençlerin Hayatından Bir Görünüm* ve *Tatar Hatını Niler Kürmiy / Tatar Kadını Neler Görmez* adlı eserleriyle yazı hayatını sürdürür.

1910-1912 yılları arasında Kazan'da yaşar. Bu yıllar içinde *Yaz Başı / Bahar Başı, Dingezde / Denizde, Yöz Yıl Aldında / Yüz Yıl Önce, Söyüv- Segadet / Sevme-Saadet, Utı Süngen Cehennem / Ateşi Sönen Cehennem, Yaş Yöreklər / Genç Yüreklər* adlı eserlerini yazar. 1912'nin sonunda Kiev'e giderek Kiev Üniversitesi'nde misafir öğrenci olarak derslere devam eder. "Çar rejimi aleyhine çalışacak gizli bir teşkilat kurulması çalışmalarına katıldığı" gerekçesiyle 16 Nisan 1913'te, Kiev'de hapsedilir. 1915-1917 yılları arasında Galiye / Aliye Medresesi'nde hocalık yapar. 1917 Ekim İhtilali'nden sonra yeniden Kazan'a döner. *An* dergisinde çalışmaya başlar. *Kötüvçeler / Çobanlar* (1913), *Tabigat Balaları / Tabiat Balaları* (1914), *Benzen Könner / Bizim Günler* (1914) gibi eserlerinde sosyal konuları öne almaya başlar. *Benzen Könner / Bizim Günler, Kazak Kızı, Tiren Tamurlar / Derin Kökler* gibi romanları edebiyat dünyasında büyük yankı uyandırır.

1917'de, Fatih Seyfi Kazanlı ile birlikte *İrek* adlı bir gazete çıkarmaya başlar. 16 Ocak 1918'de Petrograd'da çıkarmaya başladığı gazetenin adı ise *Çulpan*'dır. Redaktörü ve kurucusu olduğu bu gazete daha sonra Moskova'da yayımlanır. 1924'te Moskova'da yapılan Tatar-Başkurt Öğretmenler Kurultayı'na katılır. 1925-1927 yılları arasında Tataristan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı'nda görev yapar. 1927-1938 yılları arasında Kırım ve Yalta'da verem tedavisi görür. Tatarların bağımsızlığı için çalışmak, devrim öncesi Tatar kültürünü yüceltmek gibi suçlamalarla 1938'de tutuklanarak -ağır hasta olmasına rağmen- Kazan'a götürülür. 21 Ocak 1938'de, hapisanede vefat eder.²

"[S]anat eserlerini, gerçek hayat olaylarının etkisi altında, mana ve hislerin insanda belirli bir imgesel yansıma içerisinde yeniden şekillenmesi olarak gör[er]" Alimcan İbrahimov, "Sanat sanata hizmet etmeli" düşüncesini taşır. Bu sebeple "eserlerinde sanat meselelerini romantik bir ruhla aydınlatır; halkın dünyaya bakışını geliştirmede, yaşamı tanıyıp anlamada, ahlâkî eğitim vermede sanatın büyük bir öneme sahip olduğunu düşünür."³ Millî şuur sahibi bir yazar olarak, eserlerinde halkbilimi unsurlarına özellikle yer verir.⁴ Halkbilimi kapsamına giren pek çok konuyla ilgili

² Alimcan İbrahimov'un hayatı ve eserleri konusunda geniş bilgi için bkz. *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir- Nazım): 18, Tatar Edebiyatı II*, Kültür Bakanlığı Yay., s. 381-390, Ankara 2001.

³ Ramile Yarullina, "a.g.m.", s. 38-39.

⁴ А. Х. Садекова, Фолклор в Эстетике Галимджана Ибрагимова, Казан: ИЯЛИ им. Г. Ибрагимова АН РТ., Казань 1995.

zengin malzemeler bulunduran eserlerinden biri de *Tatar Hatını Niler Kürmü* adını taşır.

“Hikâye, köydeki tabakalaşmayı, sosyal motifleri, ayrıca Tatar Türklerinin düğün geleneğinin bütün safhalarını ve Tatarların hayat tarzı ile ilgili birçok detayı ortaya koyan eşi bulunmaz bir eserdir. Bu eserde de halk edebiyatı sadece olaylarla ilgili değil, bir kızın ve doğanın güzelliğini tasvir etmek için de bolca kullanılmaktadır. Hikâyenin başında Gülbanu'nun güzelliğini masallardaki perilerin ve Tatar türkülerinde söylenen ‘Han kızı’ güzelliği ile kıyaslan[makta], son sayfalarda onun ruh hali de halk edebiyatı geleneklerine uygun bir şekilde anlatılmaktadır. Meselâ ikiz çocukları ölü doğunca Gülbanu'nun canı, ‘kanatları kırılmış çaresiz kuş’ gibi kalır.”⁵

Eserdeki bu halkbilimi malzemeleri içinde de evlenme kültürüyle ilgili gelenekler, kabul ve uygulamalar öne çıkar.⁶ Evlenme biçimleri, düğün aşamaları ve hazırlıkları (туй хэстәре), kız isteme (кыз сорай), söz kesme (сүз кисү), nişan (ярәшү, кодалашу), çeyiz hazırlama (бирнәхәзерлеге), vs., kızın beğendiği delikanlıya mendil (кулъяулык) işleyip hediye (бүләк) etmesi, düğün zamanının (туй вакыты) belirlenmesi, başlık parası (калын), nikâh (никах), çeyiz asma (сандык ачу), düğün ziyafetleri (туй өс-тәле), güveyin kız evinde misafir edilmesi (кияүләп йөрү), gerdek hazırlıkları (зөфаф кичәсенә эзерлек, ак келәт йоласы), güvey hamamı (кияү мунчасы), kızın güvey evine götürülmesi (кызны егет өенә алып китү), gelin каунапа (килен-кайнана) ilişkileri, düğünle ilgili inanışlar, vb. gibi konuları Alimcan İbrahimov'un bu hikâyesinde okumak mümkündür.

1. Evlenme Biçimleri

Bir kadınla bir erkeğin aile kurmak üzere yasalara uygun olarak birleşmelerine “evlenme” denir.⁷ Tarih boyunca evlenmeyle ilgili zengin tö-

⁵ Çulpan Çetin Zaripova, “Alimcan İbrahimov'un Eserlerinde Tatar Türklerinin Kültürel Değerleri”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı - Bildiriler*, (Editörler: Prof. Dr. Fikret Türkmen - Prof. Dr. Gürer Gülsevin), Cilt: 2, s. 634-635, Ankara 2007.

⁶ Çulpan Zaripova Çetin, “Tatar Türklerinin Düğün Geleneği”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Journal of Modern Turkish Studies*, 2/3, s. 92-119, Ankara 2005.

⁷ Evlenme kültürü konusunda geniş bilgi için bkz: Hâmit Zübeyir Koşay, *Türkiye Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*, Maarif Matbaası, Ankara 1944; Ali Rıza Balaman, *Gelenekler, Töre ve Törenler*, Betim Yay., İzmir 1973; Nermin Erdentuğ, *Sosyal Âdet ve Gelenekler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1977; Kenan Akyüz, “Yozgat'ta Evlenme Âdetleri”, *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt: Gelenek - Görenek ve İnançlar*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1976; Ali Rıza Balaman, *Evlilik ve Akrabalık Türleri*, Karınca Matbaası, İzmir 1982; Sadi Yaver Ataman, *Eski Türk Düğünleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992; Doğan Kaya, “Düğünlerimizle İlgili Terimler ve Bunların Fonksiyonel Özellikleri”, *III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı Kongresi Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996; Sedat Veyis Örnek, *Türk Halkbilimi*, Kültür Bakanlığı Yay., s. 185-205, Ankara 2000; Ali Erkul, “Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002; Işıl Altun, *Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm*, Yayıncı Yay., s. 226-312, İzmit 2004; Erman Artun, *Türk Halkbilimi*, Kitabevi Yay., s. 147-170, İstanbul 2005; Ayşe Başçetinçelik, *Adana Halk Kültüründe Doğum-Evlenme-Ölüm*, Altınkoza Yay., s. 149-327, Adana 2009.

ren, töre, gelenek, görenek ve inanışlar oluşmuştur. Bu kabul ve uygulamalar, bağlı olunan kültürün belirlediği kurallar ve kalıplar çerçevesinde yapılır.⁸ Çünkü kadın ve erkeğin bir aile olarak sosyal hayata katılması ancak toplumun öngördüğü bu kabuller ve kalıp davranışlara uyulmasıyla meşrulaşmaktadır. Toplum hayatındaki bu özelliği sebebiyle önemli geçiş dönemlerinden biri kabul edilen evlenme, toplumun evlenme kültürüne uygun olarak yapılmak zorundadır.

Türkiye'de görülen evlenme biçimleri arasında "dünür gönderme" (яучы жиберү), "beşik kertmesi" (колак төшләтү),¹⁰ "berder" ve "kız kaçırma" (кыз урлау) / "oturakalma" (ябышып чыгу) sayılabilir.¹¹ İncelenen "Tatar Hatını Niler Kürmiy" adlı uzun hikâyede de "dünür gönderme", "zorla evlendirilme" ve "kaçarak evlenme"den (кыз урлау) söz edilir.

Beğenilen kızı kural ve kalıplara uyarak istemeye "dünür gönderme" (яучы жиберү), henüz beşikte iken kiminle evleneceğinin belirlenmesine "beşik kertme" (колак төшләтү), oğlu ve kızı olan iki ailenin oğullarını ve kızlarını karşılıklı (değiş-tokuş) evlendirmelerine "berder" denir.¹² Kız evine yerleşen damada "iç güveyi" (йортка кергән кияү) adı verilir. Kızın erkek kardeşi yoksa damat (кияү) genellikle kızın evine yerleşerek onların işlerine yardımcı olur.

1.1. Görücü (Яучы) Usulüyle Evlenme

Türk evlenme kültüründe yaygın evlenme biçimi görücü usulüyle evlenmedir. Dede Korkut ve Manas Destanı başta olmak üzere gelenekli Türk halk anlatılarında da karşılaşılan bu usule göre evlenecek erkeğin yakınları arasından birkaç kadın "görücü" seçilir. Seçilen "görücü" kadınlar, evlenme çağındaki kızları araştırarak bildikleri veya kendilerine önerilenlerden uygun olanların evlerini ziyaret eder. Evlendirme niyetlerini kızın ailesine bildirir. Türkiye'de görücü usulüyle evlenmelerde "dünür gezme", "görücü çıkma", "kız arama", "kız bakma", "kız sorma" gibi adlar da verilir.¹³

⁸ Erman Artun, *a.g.e.*, s. 147.

⁹ Zümrüt Nahya, "Kız İsteme ve Söz Kesme Gelenekleri Üzerine Bir Atlas Denemesi", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt: Gelenek - Görenek ve İnançlar*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1987.

¹⁰ Beşik kertmesi uygulamasına göre, aileleri çocukların büyüünce evlenmelerini kararlaştırır ve çocuklar nişanlanmış sayılır (Bkz. Ali Yakıcı, "Anadolu Düğün Geleneginin Sosyal Hayata, Sanata ve Edebiyata Etkisine Dair", *Millî Folklor*, Cilt: 2, Sayı: 13, (Bahar 1992), s. 29, Ankara 1992). Hem kız hem oğlu evlenme çağındaki olan iki ailenin, kızlarını karşılıklı olarak başlık alıp vermeksizin evlendirmeleri de Türkiye'de görülen evlenme biçimlerindedir. Bu tür evliliklere "berder", "kepir", "bedel evliliği", "kızların değiş tokuşu", "değişik usulü" gibi adlar verilir (Bkz. Ali Rıza Balaman, 1975:7221; Sedat Veyis Örnek, *a.g.e.*, s. 188; Işıl Altun, *a.g.e.*, s. 229. Boşçasını alan kızın baba evinden kaçarak oğlan evine gidip oturmasıyla yapılan evlenme biçiminde "oturakalma" denir. Kocasını ölen kadın, kayınıyla evlenebildiği (levirat) gibi, karısını ölen erkek de baldızıyla evlenebilmektedir (sorarat).

¹¹ Bayram Durbilmez, "Галимджан Ибрагимов Хикъяләрендә Туһ Йолалары" (*Alimcan İbrahimov'un Hikâyelerinde Düğün Gelenekleri*), Галимджан Ибрагимов һәм XXI Гасыр, Tataristan Respublikası Fenner Akademiyası G. İbrahimov İsem. Tel, Edebiyat Hem Sengat İnstitutu, Tataristan Respublikası Medeniyat Ministrullığı Yay., s. 259, Kazan-Tataristan 2007.

¹² Bayram Durbilmez, "a.g.m.", s. 259.

¹³ Işıl Altun, *a.g.e.*, s. 248-250; Ayşe Başçetinçelik, *a.g.e.*, s. 149.

İncelenen eserde de, yaygın evlenme biçimi “*görücü usulüyle evlenme*”dir. Eserin ilk cümlesi bile “*Бер атна эчендә кызга ике яучы килде. / Bir hafta içinde kıza iki görücü geldi*”¹⁴ şeklindedir. Eserin başkahramanı olan Gülbanu ile Zakir de görücü usulüyle evlenir. Gülbanu Karayurga köyünden, Zakir ise Bikyar köyündendir.

Gülbanu'nun babası Nurmuhammed / Nuri, Kanton (= Çavuş?) Şibay tarafından gönderilen görücüye “*hayır*” diyemez. Kızı Gülbanu ile Şibay'ın oğlu Zakir'in evlenmelerini uygun bulduğunu görücüye de belli eder: “*Sen de büyüksün, seni gönderen adam da büyük... Şaşırıp kaldım. Bu yıl öyle ciddî işler elimizden gelmez, diye düşünmüştük. ‘Hayır’ demeye gücüm yetmiyor, şimdilik kesin söz veremiyorum; hele annesi ile konuşup akrabalara bir danışalım!*” diye cevap verir. Bu konuşmadan hareketle, dünür gönderen aileden başka görücünün de hatırı sayılan biri olduğunu söylemek mümkündür. Nuri'nin kızı Gülbanu'yu Zakir'e vermeye razı olduğu da bu konuşmadan anlaşılmaktadır. Nuri, kızını vermeye gönlü olduğunu belli etse de, görücülerden üç gün süre ister. Çünkü geleneğe göre, görücüye çıkan kız tarafı evlenmeye hemen razı olmaz; “*Kız evi naz evi*”dir. Bu sebeple “*kız isteme*” (кыз сорай) birkaç defa tekrar edilir. Türkiye’de de “*görücüye çıkan kız*”ın ailesine araştırma ve düşünme süresi tanınır. Kızın ailesi güvey (кияу) adayını ve ailesini araştırır. Anlaşma olursa dünür gidilir. Kız istemeye (кыз сорай) “*dünür gitme*” (яучы жибәры) denir. “*Dünür gitme*”de aile büyükleri, yakın akrabalar ve kız evinin de tanıdığı hatırı sayılan kişiler bulunur. Nuri, konuşup danışacağını söylese de kimseye danışmaz. İki gün düşünür ve üçüncü gün sabah çayından sonra karısı Fethiye'ye; “*Annesi, dünürler para getirirler, sofraya hazırlamak gerekir!*” diyerek kararını bildirir. Ana yüreği yerinden oynar, dizlerinin bağı çözülür; ödü patlar. Kocasının gözlerine bakarak, korku dolu sesle “*Bu da ne demek? Ne dünürleri?*” diye soran Fethiye'ye kocası kararını şu sözlerle açıklar: “*Gülbanu'yu evlendiriyoruz, büyük nesle katılıyoruz; aman insanların gözünde küçük düşürme, sofrayı özenle hazırla!*”

Nuri'nin konuşmasında geçen “*para getirme*” sözünün “*söz kesme*” yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin bazı yörelerinde “*el içine katılma / girme*” diye de adlandırılan evlenme / evlendirme, eserde “*büyük nesle katılma*” olarak da ifade edilir

İncelenen eserde, ilk görücüleri türlü sebeplerle geri gönderen Nuri, Şibay'ın küçük oğlu Zakir için Gülbanu'yu isteyen görücülere olumlu yaklaşır. Kız tarafının olumlu yaklaşımıyla kız isteme aşaması tamamlanır. “*Kız isteme*” (кыз сорай) aşamasında anlaşma sağlanırsa, bunu çevreye duyurma amacıyla küçük bir tören yapılır. “*Söz kesimi*” (сүз кичү) veya “*küçük nişan*” (ярәшү, кодалашу) adları verilen bu küçük törende başlık (кальин),

¹⁴ Галимджан Ибраимов, “Татар Хатыны Ниләр Күрми”, Сайланма Әсәрләр: 3 Томда, Төзүчесе Хәлит Музагитов, Афзал Шамов Редакциясендә, Татарстан Китап Нәшрияты, 3. Том, s. 438, Казан 1956.

süt hakkı, kıza alınacak takılar (беләзек, алка) kararlaştırılır ve kızın parmağına “söz yüzüğü” takılır. Törene katılanlara şerbet ve lokum ikram edilerek iş tatlıya bağlanmış olur.¹⁵ İncelenen eserde de, kız ve erkek tarafı bir araya gelmekte, başlık parasını (калын акчасы) belirlemektedir. Hikâye Karayurga ile Bikyar köylerinde geçtiğine göre, Tataristan’da bu evlenme biçimi daha çok köy kesimlerinde olmaktadır. Karayurga köyünden Çukur Habip’in oğlu ile Bikyar köyünden değirmenci Faiz’in kızı, Karayurga köyünden Bakkal Hayrullah’ın biricik oğlu Nasip ile Bikyar’dan Kurbağa Haris adlı köylünün kızı da görücü usulüyle evlenirler.

Türkiye’nin gelenekli yörelerinde de yaygın olan evlenme biçimi. -eskisi kadar olmasa da- devam etmekte, büyük şehirlerde veya okuyan gençler arasında ise tanışarak / anlaşarak evlenme yaygınlaşmaktadır.

Evlenme çağına giren kıza pek çok görücü gelebilir. Bunlar arasından uygun görülmeyenlere türlü bahaneler bulunur. İncelenen eserde de Nuri adlı bir köylünün Gülbanu adlı kızına aynı hafta içinde iki görücü gelir. Görücü gönderen ilk aileye kızını vermek istemeyen Nuri, görücüleri de kırmamak için bazı bahaneler ileri sürer: Çok meşakkatli bir dönemde olduğunu, evi yenilemeyi düşündüğünü, bunun için arsa ile orman satın aldığını ve düğün yapmaya gücünün yetmeyeceğini söyler.

1.2. Zorla Evlendirilme (Димләп Киягә Бирү)

Görücü gönderen Şibay’ın küçük oğlu Zakir’le Gülbanu’nun evlenmelerini uygun gören Nuri, kızı Gülbanu’ya da hanımı Fethiye’ye de bu evliliği onaylayıp onaylamadıklarını sormaz. Gülbanu, evlendirilmek üzere olduğunu bile başkalarından öğrenir. Gülbanu da, kızın öz annesi olan Fethiye de bu evliliğe rıza göstermez. Gülbanu’nun zorla evlendirildiği eserin pek çok yerinde belirtilir. Gülbanu; “*Anneciğim! Beni ona vermeyin...*” diye hıçkırığa ağlayarak annesinin kucağına atılır. Anne yüreği bunun böyle olacağını önceden sezmiştir; fakat Fethiye kızını bir türlü teselli edemez, aksine onun da gözleri yaşarır. “*Ciğerim, yavrum ben ne yapayım? Bunu düşünen baban! Benim de haberim yoktu, neyleyim ciğerim, yavrum!*” diye ağlayan annesi Gülbanu’yu bağrına basar. Kızıyla ağlaşıp dertleşen Fethiye, kendisinden beklenmeyen bir cesaretle kocasına karşı şu sözleri söyler:

“Ey Allah’ım, sadece benim değil senin de çocuğun o! Neden azıcık olsun acımıyorsun ona? Sabah akşam sıkıntı içinde geziyor. ‘Ya onun için bir şeyler yaparım ya da kendimi suya bırakırım. Ne olur beni ona vermeyin!’ diyor. Biraz sabretsek mi acaba? Alınan parayı iade etmek ilde olmayan iş değil ya?”¹⁶

Karısının bu sözleri karşısında kızgınlık karışımı acıma duygusuyla bakan Nuri, “*Sen kendin de ağlamadın mı?*” diye sorarak; ağlamadan kocaya

¹⁵ Bayram Durbilmez, “a.g.m.”, s. 260.

¹⁶ Галимджан Ибраһимов, a.g.e., s. 445.

giden bir kız olmadığını, bunun atalardan gelen bir gelenek olduğunu, kızını gelin etme mutluluğunun herkese nasip olmayacağını söyler. “Orası öyle de babası, ama ağlamanın da birçok çeşidi var. O küçük çocuk olup dizimizin dibinde yetişti. Azıcık inadı da var. Kendisine bir şey yapmasından korkuyorum işte!” diye itirazını sürdüren Fethiye, güvey adayı Zakir’in anesini herkesin “*pelin otu*” ve “*sivri dilli Sabire*” lakaplarıyla andığını, Sabire’nin geçimsiz bir kadın olarak tanındığını da ifade eder. Karşılaştığı kadınların “*Orta parmak gibi kız yetiştirdiniz de şimdi diri diri cehennem ateşine atıyormuşsunuz, yoksa koca çıkmaz diye mi korktunuz?*” sözleriyle kendisini uyardıklarını da söyleyen Fethiye; “*Babası, biraz sabretsek mi acaba? Kızımız evde kalmıyor ya, daha Eylül’de yeni on altıyı doldurup on yediye girdi... Bu yıl ev avlu zahmeti de çok...*” sözleriyle kocasına ısrar ederek bu işten vazgeçmesini ister. Bunları söylerken Gülbanu’nun başkasını sevdiğini Nuri’ye söyleyemez. Adam ile kadın yalnız kaldıklarında bu konuyu konuşup kavga ederek yeniden başa dönerler. Para alınır, başlık parasında anlaşılır, “*Cumartesi günü düğüne bekleriz*” diye okuntucular gönderirler. Düğüne kaç kızak, kaç kişi geleceği belirlenir. Şerif hoca dan Cumartesi’ye nikâh kıymaya gün alınır. Bütün bunlar olurken anne Fethiye bir türlü huzur bulamaz. Bir taraftan kızının ağlayıp durmasından kalbi sıkışır, öte taraftan da Nuri ile kavga etmeyi sürdürür. Oğullarından medet uman Fethiye, Nuri’nin Gülbanu’yu istemediği biriyle zorla evlendirme kararından vazgeçmesi için onlarla da konuşur. Boşuna konuşmuştur; çünkü oğullarının babalarına karşı ağızlarını açacak cesaretleri yoktur. Sayılı günler geçiverir ve sonunda yenilen Fethiye; “*Artık Allah’ım bilir. Takdirinden geçilmez. Allah’ın yazdığı olur!*” diyerek direnmekten vazgeçer.

Gülbanu’nun Zakir’i istememesinin en önemli sebebi, kendi köylerinden Lütfü adlı delikanlıyı sevmesidir. Lütfü de Gülbanu’yu sevmektedir. Gülbanu’nun Zakir’i istemediği, zorla evlendirilmeye karşı çıktığı ve sevdiği Lütfü’ye kaçma niyetini bildirmek üzere yengesi Meftuha’ya gittiği şöyle ifade edilir:

“Kızın içine ateş düşmüş gibi oldu; nereye bastığını ne yaptığını unuttu. Bir eve geçti, orada da kendine yer bulamayıp yeniden avluya çıktı. Böylece ne yapacağını şaşırıp dolanıp durduğunda fiçilerde suyun bittiğini fark etti. Bu çok güzel bir bahaneydi. Annesinden izin isteyip çabucak giyindi süslendi, yüzüne allık yaktı, dudaklarına ruj, gözlerine de sürme sürdü; kalın şalını örtünüp çingiraklı terazi ile kovaları alıp komşu yengesi Meftuha’ya gitti.”¹⁷

1.3. Kaçarak Evlenme (Кыз Урлау)

Gülbanu, babasının seçtiği güvey (кияу) adayı Zakir’le değil, sevdiği Lütfü ile evlenmek ister. Lütfü ile kaçmaya karar veren Gülbanu, kaçma

¹⁷ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 439.

isteğini Lütfü'ye haber vermesi için yengesi Meftuha'ya gider. Gülbanu'nun sırdaşı Meftuha, dayısı Gayfulla'nın karısıdır. Gülbanu, yengesi Meftuha'ya; *"Yengem canım, bugün gidip gör, bir yolunu bulup gör. Annem babam uyuyunca bahçe tarafındaki kar yığını boyundan sağ pencereye gel-sin, ben beklerim."* diyerek Lütfü'ye haber gönderir. Gülbanu'nun kaçarak evlenme isteği, eserde şöyle anlatılır: *"Kendi içinden: "Öldürecek değiller ya, bir öfkelenip beddua ederler; her şey unutulur" diye düşünerek sevdiği genç Lütfü ile kaçmaya karar verdi. Bu kesin karar ile dolu kovalarını omzuna alıp düğün hazırlığı başlayan evine döndü."*¹⁸

Gülbanu'nun annesi Fethiye de, kızının sevdiği delikanlıya kaçabileceği korkusunu yaşamaktadır. Gülbanu ne kadar gizlemeye çalışsa da annesi çocuğunun gönlünün kime kaydığını bilmektedir. Gülbanu'nun birini sevdiğini ilk duyduğunda annesi donakalır. Harap olduğunu düşünür. Buna önce şaşırır Fethiye, kızının azıp kötü yola girmesinden, milletin diline düşmesinden, adının kötüye çıkmasından korkar. Gülbanu oturmaya gitmek istediğinde çok seçici davranır, insanlara göre gönderecek olur. Kızı baharda nehir boyuna kendir ağartmaya, akşamları çamaşır tokaçlamaya gittiği zamanlar, kaz yolma, ot biçme imecelerine çağrıldığında, yaz ayında tarlaya gittiğinde, Sabantuy bayramı olduğunda ana yüreği bir türlü huzur bulamaz. Buralara kızını kendi tanıdığı, güvendiği kızlar ile göndermeye çalışır: *"Birlikte varıp birlikte dönün, yalnız ayrılma!"* diye kızını defalarca uyarır.¹⁹

Sevdiğine kaçarak evlenmeye karar veren Gülbanu'nun sevdiği Lütfü'yü beklemesine, incelenen eserde özel bir yer verilmektedir. Gülbanu'nun, sabaha kadar süren endişeli bekleyişi ve Lütfü'nün gelemeyişi, uzun uzun şöyle anlatılmaktadır:

"Kışın kısa günü kıza çok uzun göründü. Karanlık çöküp akşam olunca babası ile annesinin çay içmeleri acayip uzun sürmüş gibi geldi ona. Sekiden fincanları toplayınca Fethiye Nine yine havlulardan, peştamallardan söz açıp aklını karıştırdı. Babası ile annesi öbür odaya geçip yatağa girer girmez, Gülbanu, kendi penceresine perdeden sokağa görünecek şekilde ince kırmızı kurdele astı; işlediği mendili eline alıp pencere önüne oturdu.

Bugün hava güzeldi. Gündüz güneş çıktı, karın üzeri acayip bir şekilde parladı durdu. Ama akşama doğru rüzgâr esip küçük parçalı yu-

¹⁸ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 439.

¹⁹ Kızının Lütfü ile evlenmesine Fethiye'nin de gönlü vardır. İçinden *"Olmayacak biri değil, boyu posu yerinde, malı-mülkü de var" diye söylenir; "takdirde yazılmışsa, dünürcü gelirse neden veremeyeceğiz ki"*, diye düşünür. Lütfü'nün annesi öleli uzun yıllar geçtiği için kızının kaynana derdi olmayacağını düşünmesi de gönlünü rahatlatır. *"Kendi gelinim kötü, kızımın da kaynanası kötü"* sözünü hatırlayan Fethiye için kızının kaynanasız olması büyük şanstır. Fethiye, bunların hiç birini kocasına söyleyemez. Nuri'nin bunlardan haberi olsaydı, önce karısı Fethiye'yi azarlardı, üzerine boran fırtınası oynatarak; *"Anne olup kız yetiştiren böyle mi olur?"* derdi. Kadını ölünceye dek dö-verdi. Sonra da bu yiğide vermeye kalkılırsa kesinlikle vermek istemezdi, direnirdi. Anne Fethiye bunların olacağını önceden bildiği için kızının muhabbeti hakkında kocasına hiç ağzını açmaz.

muşak beyaz pamuklara benzer kar yağmaya başladı. Sonra boran çıktı, şimdi de sert rüzgâr durmadan kar ile oynadı; onu etrafa yayarak evlere, ahırlara, saman yığınlarına yapıştırıp üst üste yağmaya başladı. Kız yalnızdı. Önce biraz ürkerek oturdu. Pencerenin dışarıyı görülmeyecek halde donmuş olmasına da canı sıkıldı. Her tarafı kaplayıp soba borularında ısıklık çalan boranda, sevgilisinin yanlılıkla pencereleri karıştırabileceğini düşünerek endişelendi.

Böylece beklemekle gecenin yarısı geçmiş oldu. Rüzgâr, boran yatıştı, pamuk yapraklar gibi yumuşak kar yağmaya başladı ama yiğit gelmedi. İlk horozun sesi duyuldu o hâlâ yoktu; ikinci horoz bağırdı o yine görünmedi. Sonunda üçüncü horoz da bağırmağa başladı ama yiğit gelmedi. Hayırdır inşallah, bu ne iş? Yengesi görüp konuşamadı mı? Yoksa pencerenin yanında nöbet mi tutuyorlar, ondan mı gelemedi? Hiçbir soruya cevap bulamayan kız geceyi ateşli duyguların içinde geçirip tanu gözünü kırpmadan uyanık bir halde karşıladı. İşlemeli mendiline de elini süremedi.”²⁰

Lütfü de Gülbanu’yla evlenmek istediği halde, onunla görüşmeye gelemmez. Çünkü delikanlı ormandan ağaç taşırken, kesilip yere düşmekte olan bir ağacı fark edemez ve altında kalarak sakatlanır. Lütfü’yü bekleyen Gülbanu, sevdiğinin gelmemesi üzerine ertesi gün tekrar yengesi Meftuha’ya giderek acı haberi alır. Meftuha’nın Lütfü’ye gidişi ve onunla Gülbanu hakkında görüşmesi, Lütfü’nün Gülbanu’yu kaçırmaya gelememesinin sebebi eserde şöyle anlatılır:

“Gittim, gülüm, gittim. Doğruca dükkânına girdim. Biliyor musun beni görünce aniden ahlar çekip önüme onun yarı akıllı yengesi çıktı. “Ne oldu?” dedim. “Sorma ya, sorma” dedi. Orta parmak gibi çok yakışıklı, yalnız yetişen sağlam köknar gibi bir yiğit idi. Yeter ki, harap olmasın, durumu çok ağır” dedi. “Ne var, sırasıyla tek tek anlat” dedim. “Neyse, dedi, gizlisi yok, senin niçin geldiğini biliyorum, haydi kendin girip gör” dedi. Beni elimden çekip dükkânın içinden geçirek iç taraftaki evlerine götürdü. Girince ne göreyim gülüm, aklım başımdan gidecek gibi oldu. Gören der ki, kabuğu soyulmuş tomruk, işte Lütfü’nün sağ ayağı öyle şişmiş, kendisi de inleyip yatıyor. “Ne oldu, bu ne haldir, bir anlatın” dedim. Ağzı, dili kuruyormuş, “Tenim ateş gibi yanıyor” dedi. Fincandan su içip, dudaklarını ıslattı da ne olduğunu anlatmaya başladı: - İşte, yengeciğim, dedi, senden gizlediklerimi it yesin, gönümde ne varsa dilimde de odur. Ben, işte Gülbanu’yu istemek üzereyken bu şekilde harap oldum, dedi. Bak işte kardeşim, yengeciğim, dedi. Ağabeyim de biliyor, onlardan benim gizlim saklım yok. Güzün düğün yapacağım, genç gelini getirmek için ayrı, yeni bir ev olsun diye düşündüm.

²⁰ Галимджан Ибраһимов, а.г.е., s. 439-440.

Bunun için derebeyinden orman satın aldım, kendi göz önümde kestirdim. Bu kış ormandan getirip, yaz boyu kurduktan sonra o tomruklardan güzün ev yapacağım dedim. Ağabeyim demişti arkamdan: "Kendileri taşrlar, sen niye sıkıntı çekiyorsun, burada, dükkânda duracak kimse yok" diye. Yazgım böyleymiş, yüreğim sabırsızlandı, gün çok güzeldi. Oynayıp, şakalaşp büyük, kalın, uzun tomrukları arabaya yerleştirip bağlayınca at koşturup eve doğru yol aldık. Yokuş taş var ya? İşte oradan inerken atımın eyerinin kayışı koşturdu. O aşağıya doğru kayan kızağı engellemeyince öndeki atın üstüne bindi. Benim kızak aşağıya doğru kayıp gitti ve beni öndeki kızağa yüklü tomruğa sıkıştırdı. Ben kendimden geçmişim. Kızaklardan birini boşaltıp, beni oraya koyduklarını ve eve getirdiklerini söylediler. Kırılmış mı, çıkmış mı henüz bilmiyorum, şimdilik böylece inleyip yatıyorum, dedi..."²¹

Lütfü, Gülbanu'yu kaçırmaya gelemeyince Gülbanu da babasının istediği gençle evlenmek zorunda kalır. Önce dünürçülerin geldiği dönemde dükkâncı Lütfü onun yüreğine taht kuran tek yiğittir. Lütfü onu, orman boyunda ot toplarken ağaçların altında kucaklayıp öper. Orak, ot işine, çeşmeye giderken görüşüp göz kırpmaktan, kaş oynatmaktan öteye geçen başka bir yakınlıkları olmaz. Oturmaya gittiği evde eşikte insanlardan saklı gizli bir birlerine söz verirler; iki kez hediyelerirler. Başka bir yakınlaşmaları olmasa da düğüne kadar Gülbanu kendisini Lütfü'nün, Lütfü'yü de kendisinin sayar. Başka kimse ile evlenmeyeceklerine söz verirler ve mecbur kalırlarsa Lütfü ile birlikte kaçmaya ant içerler. Kız verilip düğün başlayınca Lütfü'nün bir çare bulamaması, atkuyruğundan başka bir hüner göstermemesi Gülbanu'nun genç gönlünde yara açar. Lütfü'den gönlünü soğutmaya, "O beni sevmemiş demek, öylesine şaka yapmış" diye düşünmeye çalışır. "Kaderime Zakir yazılmış demek ki!" diyerek sadece teni ile değil canı ile de Zakir'in koynunda sıcaklık bulur, ona yürekten bağlanır. Ama Zakir ile arası bozulduğu zamanlarda, kaynana Sabire'nin zehirleri gelip eriştiğinde dükkâncı yiğit onun gönlünün ufkunda yine görünür, kızın yüreğinde yine Zakir ile yan yana yer almak için kavga ediyor gibi olur. Bunun gibi zamanlarda Gülbanu ot topladığı gün öpüştüklerini de, oturmaya geldiğinde eşikte görüşünce kendi aralarında söz kestiklerini de, hediyeleştigi anları da özlemeye başlar. "Zakir'in yerine neden Lütfü olmadı?" diye gözyaşları döker. Ama kendi hiçbir adım atmaz, güzel yengesi Meftuha'ya da gönlünü açmaz. Bu kaygı, yüreğin damarlarını yavaşça kemiren bir zehir gibi kan ile bütün damarlarına yayılır.

Gülbanu'nun Lütfü ile kaçarak evlenme isteği gerçekleşmese de, eserde bu konu önemli bir yer tutar. Gülbanu'nun sevdiğine kaçma isteği, kaçarak evlenmenin Tataristan'da da olduğunu gösterir. "Tatar Türklerinde bu olaya 'yapışarak çıkmak' derler ve bu olay nadir de olsa Tatarların hayatın-

²¹ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 442.

da yer almış olup, aslında her zaman hem aile hem toplum tarafından kınanmıştır.”²² “Kız kaçırma” yoluyla gerçekleştirilen evlenme biçimleri Türkiye’de de görülür.²³ Kaçarak evlenme erkeğin evlenmek istediği kızı zorla kaçırmaması veya evlenmek isteyen kız ile erkeğin anlaşarak kaçmaları sonucu gerçekleşmektedir. “Kız kaçırma” (кыз урлай) dışında, “oturakalma” (ябышып чыгу) adı verilen bir kaçarak evlenme biçimi daha vardır. “Oturakalma” olarak adlandırılan bu evlenme biçiminde kızın sevdiği erkeğin evine giderek yerleşmesi / kaçması sonucu evlenme söz konusudur. Kaçarak evlenme biçimleri daha çok, kızın veya erkeğin zorla biriyle evlendirilmek istenmesine tepki olarak meydana gelmektedir.²⁴ Kız veya erkek tarafının evliliğe rıza göstermemeleri, kız tarafının ağır şartlar ileri sürmesi gibi sebepler de kaçarak evlenme yol açmaktadır.

Eserde zorla değil, gönül rızası ile kaçma isteği söz konusudur.

1.4. Çok Eşle Evlenme ve Kuma (Көндөш) Getirme

İncelenen eserde, bir erkeğin birden çok evlenmesine sık rastlanır. Sözelimi Gülbanu’nun babası Nuri, yedi defa evlenir. Bunlardan ikisininin vefat ettiği, ikisininin de boşandığı yazılmaktadır. İki hanımı ile ilgili bir bilgiye yer verilmemekte, daha çok son karısı Fethiye’den söz edilmektedir. Yedi karısından birincisi, evliliklerinden bir buçuk yıl sonra çocuk doğururken ölür. İkincisini, “gözlerini erkeklerden alamıyor, kahpe bir şey olur bu” diye kendisi boşayıp gönderir. Kadınlardan biri de, “kuma günü köpek günü” deyip dalaşıp dövüşüp bütün çeyizini, başlık parasını kocasına bırakıp kendi kaçır. Aralarında birisi de çok çalışkan, açıkgozlü fakat sivri dillidir. Kocasının bir sözüne on sözle karşılık verir. “Bu eniğe ibret olsun” deyip, köpek döver gibi döver, göğsüne çıkıp ayağı ile çiğneyip kışın o zemheri soğuşunda bir elbise ile çıkarıp kara atar. Ağır hastalığa yakalanan kadın, karların eriyip, ırmakların taşıdığı bir ilkbahar günü vefat eder. Altı karısından sonra evlendiği Fethiye, dayanıklı çıkar.²⁵ Fethiye’nin bu durumu eserde şöyle dile getirilir: “Otuz yıldır bu

²² Çulpan Çetin Zaripova, “a.g.m.”; “Alimcan İbrahimov’un Eserlerinde Tatar Türklerinin Kültürel Değerleri”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı -Bildiriler-*, (Editörler: Prof. Dr. Fikret Türkmen-Prof. Dr. Gürer Gülsevin), Cilt: 2, s. 628, Ankara 2007.

²³ Sedat Veyis Örnek, *a.g.e.*, s. 186.

²⁴ Işıl Altun, *a.g.e.*, s. 227-228; Bayram Durbilmez, “a.g.m.”, s. 260.

²⁵ Eserde üvey anne-üvey çocuk genellikle olumsuz olduğu anlatılır. Sözelimi; Fethiye yumuşak kalpli, erdemli biri olarak tanınsa da üvey çocuğu Şeyhülislâm / Şeyhel’i bir türlü sevmeyiz, onu görür görmez yüreği nefretle dolar. Olur, olmaz sebeplerle Şeyhel’i tepeler. Oğlan on yaşına girer girmez Fethiye, “hiç olmazsa gözümün önünden kaybolsun” deyip onu komşu köyün okuluna gönderir. Oraya da yemesi için kurumuş çavdar ekmeği ile küflenmiş bulgurdan başka hiçbir şey göndermez. Çok yaman olan çocuk, üvey anneden gelen yiyecekleri yok pahasına satın yumuşak buğday ekmeği alır. Her perşembe tarla kapısına çıkan çocuk, bir pazarcının arabasına binerek Karayurğa’ya döner. Evde doyuncaya kadar yiyip hamama girer, giyeceklerini değiştirir. Üvey annesinin ırgattan koşturduğu kötü odun arabasına binen Şeyhel ekmeğler, bulgurlar yükleyip cumartesi günü yine okuluna döner. Bir sonraki haftada yine gelir, üvey annesi yine onu ırgata bıraktırır. Bu gelip gitmelere kızan Fethiye oğlana çok dayak atar.

zor hayata dayanıp yalnız o kaldı. Ama onun da Allah'tan, yazgısından, kocasından korkup kırk parçaya parçalanan kalbi en hafif rüzgârda bile titremeye hazır olan titrete ağacı yaprağı gibi, en küçük kaygı dert dalgalarına da karşı duramaz derecede yıpranmıştı."²⁶

Zakir'in babası Şibay da üç defa evlenir. Şibay'ın ilk karısı Mergiyedir. O bir buçuk yıl sonra vefat eder. Bu ilk hanımından Altınbay adlı bir oğlu olmuştur. Şibay'ın ikinci evliliği Bahriye ile olur. Bahriye'nin çocuğu olmayınca Şibay, Sabire'yi kuma olarak getirir. Şibay, Sabire'nin üzerine de kuma getirmek ister fakat Sabire'den korktukları için kimse kuma gelmek istemez.

Çok eşle evlenme (polygamy) türleri içinde görülen "kuma getirme", bir erkeğin evliliği sürerken başka bir kadınla evlenmesidir. Başka bir ifadeyle; evli bir erkek, karısının üzerine başka birisiyle daha evlenirse bu evlenme biçimine "kuma getirme" adı verilir. Hanımından çocuk sahibi olamayan erkeklerin, bu hanımını boşamaksızın başka bir hanımla daha evlenmesine, yani "kuma getirme"sine daha çok gelenekli çevrelerde rastlanmaktadır. İncelenen eserde de kuma getirilmesinin en önemli sebebi çocuksuzluktur. Meftuha'nın üstüne kuma getirilmesinin sebebi de aynıdır. Meftuha kocasını görmeden, bilmeden evlenir. Evlenince bütün kalbiyle ona bağlanır, onu sever. Mutlulukları yıldan yıla artar. Aradan üç yıl geçince aydınlık günlerinin üstüne bir kara bulut gelip çöker. Dördüncü, beşinci yıllarda kadın kendi içinden çocuk hasreti çeker, Allah'a ağlayıp yalvarır. Koca karı ilaçlarıyla tedavi olmaya çalışır. Büyücüye, büyü bozucuya, falcıya, üfürükçüye giderek şifa arar fakat yine de çocuğu olmaz. Kocasını, şakayla da olsa kumadan söz etmeye başlar. Kocasının bu isteğine çok üzülen Meftuha, ağlayıp beddua ederek üzüntüsünü Gülbanu ile paylaşır. Bu dertleşme eserde şöyle geçer:

"Böyleymiş gülüm, kadın dediğinin başına bir tane bile talih gölgesi düşmezmiş, işte benimki de bugünlerde olur olmaz söz ile canımı sıkmaya başladı. Bulmuş bir söz, 'Allah bize çocuk vermiyor, neslimiz kuruyor' diyor. 'At dört taneye çıkarsa, kuyruksuz koyun da yirmiye çıkarsa, ektiğim ekinim on dönümden artarsa, Allah rızası ile sana kuma getirmeyi düşünmüştüm. Benim dediğimi Allah fazlasıyla verdi. Şimdi ne yapacağız?' diye söylenip duruyor."²⁷

Üvey annesinin sopalardan onun arkasında, bileklerinde çürümeyen yer kalmaz. Okula gönderilse de çocuk bir türlü başarılı olamaz. Ak kâğıdın üstünde kara ile yazılanları tanımayı bir türlü öğrenemez. On yedi yaşında okumayı tamamen bırakır. Bir kışı köyde mal bakarak arkadaşları ile dövüşerek, kızlar ile şakalaşarak geçirir. Babasının kilerinden çavdar çalıp dükkânçıya yarı fiyatına satar. İki kere yakalanır. Babasına; "Bana bir kuruş harçlık vermeyince ben de çaldım işte!" diye cevap verir. Babası onu evinden kovar. Babası Nuri ve üvey annesi Fethiye, Şeyhel'in Merhaba ile evlenmesine de yardımcı olmaz.

²⁶ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 445.

²⁷ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 443.

Aradan yedi yıl geçer ve şakanın yerini gerçek alır. “*Aslında ben senden başka bir eş istemem; ama çocuksuzluk harap ediyor.*” diyen kocası Meftuha’nın üstüne kuma getirmeye karar verir.

Gülbanu’nun yengesi güzel Meftuha’dan başka, Gülbanu’nun kayınbabası Şibay’ın ilk karısı Bahriye’nin üzerine de kuma gelmiştir. Bahriye’nin üzerine kuma getirilmesinin sebebi de çocuksuzluktur. Şibay’ın ikinci karısı Bahriye çalışkan, becerikli, Allah’tan, kocasından ve insanların sözünden korkan birisidir. Bahriye’nin çocuğu olmaz. Bu sebeple kocası Şibay, Keçi Sultan’ın evde kalmış kızı Sabire’yi kuma olarak alır. Büyük bir çeyiz ve oldukça çok mal ile gelen Sabire’ye başlık parası verilmez. O zamanlar, Şibay’ın köyde muhtar olup biraz derecesini artırdığı, Rus başkanlara yalakalık ederek kanton olmak için yol bulmaya çalıştığı zamanlardır. Kuma gelen karısının getirdiği mal ile durumunu düzeltir. Bununla birlikte eski eşi Bahriye tamamıyla ırgat, hizmetçi derecesine düşürülür. Kuma gelişinin üzerinden iki ay bile geçmeden Sabire, Bahriye’ye eziyet etmeye başlar. Evde bütün güç Sabire’nin eline geçer, bütün zor iş de Bahriye’ye yüklenir. Dört beş ineği o sağlar, sürüye o katar, akşam yine o karşılar. Kış gününde kırk elli kuzuya o bakar. Koyunları kuzuların yanına sabah akşam sokup emzirip çıkararak da o olur. Ekmek pişiren, iki evin sobasını yakan, döşemelerini yıkayan, yemek pişiren, semaveri hazırlayıp sofraya getiren, bütün çamaşırları yıkayan da yaşlı kadın Bahriye olur. Kocasının bunlardan haberi olsa da seslenmez. Hastalanan Bahriye iki yıl sonra ölür. Bahriye’nin ölümü üzerine, zehirlenerek öldürüldüğü dedikoduları yayılmaya başlar. Zehrin Sabire tarafından tuz ile ekmeğe serpilip azar azar verildiği söylenir. Bu iddiayı araştırıp inceleyen olmaz. Şibay’ın, gelini Gülbanu ile kavga eden karısı Sabire’ye kızarak söylediği şu sözlerden de Sabire’nin kumasını öldürdüğü anlaşılır: “*Kumanın sırtında gezdin! Sonunda o zavallıya zehir verip öldürdün! Buna da göz yumdum. Ömrüm boyu benim canımı sızlattın. Artık küçük oğlum Zakir ile yeni gelen gelin Gülbanu’nun mutluluğuna ters düşmeye başladın...*”²⁸

2. Düğün Hazırlıkları (Туй Хәзерлеге)

Türk evlenme kültüründe, düğün öncesinde yapılan gelenek, görenek, kalıp davranışlar ve uygulamalar önemli bir yer tutar. Bunlar arasında; “*çeyiz hazırlama*” (бирнәхәзерлеге), “*düğün yapılacak evin süslenmesi*”, “*misafirler için yiyecek ve içecekler hazırlama*” (туй алды әзерлек) vb. ile ilgili kalıplaşmış kabul ve uygulamalar öne çıkar.

2.1. Çeyiz Hazırlama

Düğünden önce, kızın çeyizleri erkek evine taşınarak sergilenir. Kadınlar ve genç kızlar çeyize bakmak için çeyiz (бирнә) asılan odaya girerler. “*Sandık açma*” (сандык ачу) adı verilen bu gelenek, kızın ne kadar

²⁸ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 505.

maharetli olduğunu göstermesi dışında, el sanatlarının sürdürülmesini de sağlamaktadır. Çeyiz hazırlama (бирнәхәзерлере) geleneğine Alimcan İbrahimov'un bu hikâyesinde de rastlarız. Hikâyede, Gülbanu için çeyiz hazırlığına başlanır. İhtiyar Nuri cimri olsa da il geleneğine uygun olarak kızına zengin çeyiz verir, onun üzerine ayaklı maldan da dört baş koyun, bir dana gönderir. Daha önceden havlular, seccadeler hazırlanmıştır.

Gülbanu'nun ak pirinç kenarlı iki büyük sandık dolusu çeyizi olduğu yazılıdır. Bu sandıklarda gerçekten de bütün zengin köylünün serveti kadar çeyiz olduğu anlatılır. Bu zengin çeyiz kolay hazırlanmamıştır. Gülbanu'nun çeyiz hazırlama sürecini yazar ayrıntılı olarak anlatır. Buna göre; Nuri ilkbahar, güz aşığı yukarı her pazar, Gülbanu'nun işlemleri için lâzım olan ipleri, keteni, pamuğu, boyayı getirmeye çalışır. O cimrileşip inatlaştığında kızın annesi Fethiye gizlice sattığı yumurta ve ekin paralarıyla kızının çeyiz ihtiyaçlarını karşılar. Gülbanu on dört yaşından itibaren her bahar birkaç ay kendir döver, kendine, müstakbel eşine havlular, sofraya bezleri, elbiseler, gömlekler, perdeler, cibinlikler hazırlar. Kaynanasına, görünmelere, kayınlarına hediyeler hazırlar. Karın altından çimler çıkıp kuruyunca bunları kendisi gibi kızlar ile nehir boyunda yeşil çimlerde, güneşte kurutup ağartır, sonra yaz gecelerinde arkadaşları ile bir araya gelip tokaçlar. Güz, kış gelince de dikişe, el işine oturur. Pamuk atkılar, şallar örür, böylece on yedi yaşına girdiğinde çalışkanlığı sonucu kızın çok zengin çeyizi hazır olmuştur.²⁹

Lütfü'nün evlendiği kızın hem güzel, hem de el işleri konusunda becerikli olduğu, çeyizinin büyük olduğu belirtilir.

2.2. Ev Temizleme ve Süsleme

Düğün öncesi evi temizleme işi çok zahmetli olur, çok zaman ve güç sarf edilir. Nuri'nin sokağa doğru uzanan altı köşeli evi ikiye bölünür. İki tarafa da iki ayrı merdivenden iki kapıdan girilecek olur. Kuzeye bakan taraf erkeklere ait olup ak oda, misafir odası diye anılır. Düğüne hazırlık sırasında Fethiye nine bu odayı süslemeye ayrı bir özen gösterir. Her şeyden önce odayı daraltıyorlar diye sekileri çıkarttırır. Her yeri sildirtir, tuğladan yapılan ocağın badanasını yeniden yaptırır. Kapıdan başköşeye doğru büyük ak keçe döşetir, onun üzerine de kendi dokuduğu alaca yollukları serer. Başköşeye dar yorganlar döşeyip üzerine minderler serer. Duvarları allı kızılı havlular asarak süsler. Daha önce kendilerinde sadece Mekke ve Medine resimleri vardır. Evi güzel gösteriyor diye çarşıdan iki şemail (resimli duvar örtüsü) daha getirtir. Bunların birisine Aya-sofya Camisi, diğerine de İstanbul Köprüsü yapılmıştır. Onları duvara asınca ev tamamıyla renklenir. Kapı yanındaki çanak çömlek dolabını çıkartıp Gülbanu'nun çeyizine alınan büyük saat ile aynayı evin başköşesine asar. Bunlar artık evin havasını tamamıyla değiştirmiştir.³⁰

²⁹ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 480.

³⁰ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 460.

3. Evlenme Aşamaları

Türk evlenme kültüründe, kız arama ve kız istemeyle (кыз сорай) başlayan evlenme aşamaları “söz kesme” (сүз кесүү), “nişan” (ярашу), ni-kâh ve düğünle tamamlanır. Bunların her biri ile ilgili gelenek, görenek, kalıp davranışlar ve uygulamalar oluşmuştur. Başlık parası verme, nişanlı görme, gerdek gecesi, güvey hamamı / gelin hamamı, konuk ağırlama ve düğün ziyafetleri ile ilgili gelenek, görenek, kalıp davranışlar ve uygulamalar da evlenme aşamalarının içinde yer alır.

3.1. Kız İsteme

Kız istemeye, sevilip sayılan, itibar edilen kimseler gönderilmeye çalışılır. Nuri'nin Gülbanu'yu Zakir'le evlendirmesinde, Şibay'ın gönderdiği görücünün de etkili olduğu belirtilir. Kız istemeye gönderilenler genellikle güvey adayının akrabasıdır. Sözgelimi Sabire, Şerekey'in kızını oğlu Zakir'e istemek üzere yaşlı ablasını gönderir.

Görücü usulüyle evlenme başlığı altında inceleyebileceğimiz fakat geleneklere uymayan bir kız isteme biçimi de Şeyhülislâm / Şeyhel ile Merhaba'nın evliliğinde görülür. Nurmuhammed'in oğlu Şeyhülislâm / Şeyhel, evlenmeyi düşündüğü Merhaba'nın babası Çelem dede lakaplı Şeveli'yle kendisi görüşerek Merhaba'yı ister. Şeyhel'in elinde bir mesleği olmadığı gibi, babası onu yanından kovduğu için bir malı da yoktur. Bu olumsuzluklardan başka kız isteme biçimi de yadırganan bir durumdur. Merhaba'nın babası bu sebeplerle kızını Şeyhel'e vermek istemez. “Ben bir kadın doyuramayacak kadar beceriksiz miyim yani? Hele bir ver kızını, sen de yaşlanınca benim evime sığarsın!”³¹ diye ısrar eden Şeyhel'i fazla üzmemek için Şeveli, bu işlerden anlamadığını, hanımı uygun görürse, kız da razı olursa karşı çıkmayacağını söyler. Güvey adayı ile beraber eve giden Şeveli, kızına; “Sana görücü getirdim. Görücü de kendisi, güvey de kendisi. Karar senin!” der. Merhaba seslenmez. Evlenmek isteyip istemediğini babası kızına üç kez sorar. Bunun üzerine kız babasına; “Sen de sordun baba! O işlerden ben ne anlarım?” diyerek kararı babasına bırakır. O sırada yanlarına gelen kızın annesi Mergiye nine; “Genç başın ile ilin geleneğini bozup geliyorsun. Dünürcü göndersen olmaz mıydı?” diye Şeyhel'e kızar. Fakat sonunda kızını vermeye razı olur.³²

3.2. Söz Kesme ve Başlık Parası

Evliliği kız tarafı da onaylarsa, kıza alınacak ziynet ve ev eşyaları belirlenerek davetlilerin huzurunda “söz kesilir.” Ziynet eşyalarına “takı” (беләзек, алка) adı verilir. Türkiye’de genellikle “başlık” adıyla bilinen bu “kültür kalıbı” uygulamaya “ağırlık”, “kalın”, “süt hakkı”, “ana yolluğu” gi-

³¹ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 453.

³² Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 454.

bi adlar da verilir.³³ “Başlık” ile “onun geçerli olduğu toplumun sosyo-kültürel değerleri ve ekonomik yapısı arasında yaygın bir ilişki” söz konusudur.³⁴ Güvey ve akrabaları tarafından gelinin güvenliği için, gelin tarafına verilen “başlık” uygulamasıyla “erkek karşısında kadını güçlü kılma ve onunla denge sağlama eğilimi” ortaya konur. Böylelikle “kadının erkeğe karşı itibar ve hak sağlama” beklentisi belirginleşmiş olur.³⁵

Zakir ile Gülbanu, Altınbay ile Fevziye başlık parası vererek evlenir. Keçi Sultan'ın evde kalmış kızı Sabire'yi kuma olarak alan Şibay, başlık parası vermez.

Karamalı'nın dükkân sahibi Şerekey'in kızını “Çalışkan, güzel, çeyizi de kendisi de iyi, bütün bu yörede onun gibisi yok” diye çok överler. Bu büyük eve dünür olmayı ve övülen kızı küçük oğlu Zakir'e almayı, kendine gelin etmeyi bütün kalbiyle isteyen Sabire, yaşlı ablasını görücü olarak gönderir. Bu kız için sekiz yüz som başlık parası istenir. Başlık parasının iki yüzü peşin, dört yüzü düğün zamanında, iki yüzü de daha sonra verilecektir. Zakir'in babası başlık parasını çok bulur ve buna razı olmaz. “Oğluma zengin kız alayım diye malsız kalacak halim yok, buna benim gücüm yetmez, verebileceğim hepsi altı yüz sum. Dört yüzü nikâhta sekseni ise düğünden sonra verebilirim.” diye sert konuşur. Kız tarafı başlık parasını indirmez, Sabire'nin hayalleri de suya düşer.³⁶

Zakir'i evlendirdiklerinde Gülbanu'ya verdikleri üç yüz sum başlık parasının yarısının borç alındığı ortaya çıkar. Başlık parasını tamamlamak için borç alırken imzalı belge verildiği, borcun şimdiye kadar ödenmediği, on gün içinde bu borç kapatılmazsa evlerine haciz geleceği de Şibay'ın ölümü üzerine öğrenilir.

Merhaba ile evlenecek Şeyhel'in başlık parası verecek gücü yoktur. Geleneklere göre başlık parası verme zorunluluğu olduğu için, kızın babası buna karşı bulduğu çareyi Şeyhel'e şöyle açıklar. “Hoca sormazsa öyle kalsın. Deftere yazmak gerekirse başlık parası yüz sum dersin, hepsini verdim bitirdim dersin. Ben de aldım diye imzalayarak damgamı basarım. Hocaya ne benim alıp almadığımdan?” Gerçekten de hoca “başlık parası verilmiştir” diye defterine yazarak gider ve çözüm bulunmuş olur.³⁷

“Kız isteme” (кыз сопрага бары) ve “söz kesimi” (сүз кычы) bittikten sonra erkek ve kız tarafları bir araya gelerek “nişan” gününü ve / veya düğün zamanını (туй вакыты) belirler. Çiftçilikle geçimini sağlayan yörelerde düğünler da-

³³ Nermin Erdentuğ, “Türkiye Geleneksel Toplumlarında Başlık”, *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, IV. Cilt, *Gelenek - Görenek ve İnançlar*, Kültür Bakanlığı Yay., s. 95, Ankara 1976.

³⁴ Mahmut Tezcan, *Türk Kültüründe Başlık Parası Geleneği (Kültürel Antropolojik Yaklaşım)*, Kültür Bakanlığı Yay., s. 40, Ankara 1998.

³⁵ Orhan Türkdoğan, “Evlenmede Başlık Geleneğinin Sosyolojik Açıklaması”, *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, IV. Cilt, *Gelenek - Görenek ve İnançlar*, Kültür Bakanlığı Yay., s. 321-331, Ankara 1976; Işıl Altun, *a.g.e.*, s. 256.

³⁶ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 495-496.

³⁷ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 454.

ha çok hasattan sonra, sonbahar ve kış mevsimlerinde yapılır. A. İbrahimoğlu'nun incelenen hikâyesinde de Gülbanu'nun düğünü kış mevsiminde olur. Bu sebeple atlı arabaların yerini atlı kızaklar alır. Damat (кияу) ise düğün gününü kız evine arkadaşları (кияу егетләре) ile en sonunda, ayrı kızak ile gelir.³⁸

3.3. Nişanlı Görme

Evlenecek kimselerin evlenmeden önce birbirleriyle görüşmesi pek kolay değildir. Zakir de Gülbanu'yla düğün öncesinde fazla görüşmemiştir. Karayurgalılar ve Gülbanu hakkında duyduğu bazı sözler Zakir'in gözünü korkutur. "Karayurgalılar hepsi zenginler ama kendileri çok çirkin ve pislermiş" diye söyleyenler olur. Gülbanu hakkında da söylenmeyen söz kalmaz: "beti tabak gibi, ağız elek gibi, gözü kedigözü gibi, adım atmasının düzeni yok" diye Gülbanu'yu kötüleyenler olur. Bazıları ise "sen yiğit kızın asılını kapmışsın, boy posu İdil kamışı gibi, yüzü dolunay gibi parlıyor, gözlerinde alev oynuyor, ağız dikiş yüzüğü gibi minicik, yürüyüşü kuğu yüzmesi gibi" diye göklere çıkarıp över. Duyduklarından dolayı Zakir'in kalbi yanar. Arkadaşı İmran ile karanlık gecede at koşup iki kez Karayurga'ya gider. Müstakbel karısı Gülbanu'yu en azından pencereden olsa da bir görmek ister. Fakat denk getiremez, birinde de az kalsın yakalanıp dövülecek olur.³⁹

3.4. Nikâh

İncelenen hikâyede nikâha önemli bir yer ayrılır. Nikâh, düğün başlamadan önce, genellikle ak kilerde (ак келәт) kıyılır.⁴⁰ Nikâh kıyma konusu işlenirken, nikâh kıyacak ve dua edecek hocalara önemli bir yer ayrılmaktadır. Sözelimi Gülbanu ile Zakir'in nikâhlarını kıymak üzere gelen Müezzin Feyzullah ile Molla Şerif Hoca'dan uzun uzun söz edilir. Hocaya ihtiyar dünür kanton Şibay'ın yanında, başköşede yer ayrılır. Sırtını yaslaması için minder uzatılır. Hoca herkesle selâmlaştıktan sonra ellerini açıp duyulacak sesle dua eder; her iki dünüre "Allah hayırlısını nasip etsin" diyerek sözünü bitirir.

Nikâhın kıyıldığı yerde kızın ve güveyin veli vekilleri hazır bulunur. İncelenen hikâyede güveyin veli vekili babası Şibay, kızın veli vekili de babası Nurmuhammet'tir. Hoca kızın babasına "Kızın razı mı?" diye sorar. Kızın babası; "Razı olmaz mı hocam, razı. Babamın verdiği insana varmaya razıyım deyip duruyor" diye cevap verir. Hoca, meclisteki adamlardan ikisinin kızın yanına giderek kızın cevabını alıp gelmelerini ister. Bu nikâha razı olup olmadığını öğrenmek için kızın yanına gönderilen iki şahit Hacımurat ile Velimurat'tır. Kız kendi isteği ile evlenmediği için olay çıkmasından korkarak, kızın babası bu hikâyede şahitleri kızın ya-

³⁸ Yozgat'ta, Perşembe akşamı veya Cuma namazından sonra bayrak dikilerek düğün başlatılır, Pazar günü sona erer. Bayrağın tepesine elma takmak da gelenektendir. Elma, çocuk sahibi olarak nesli devam ettirme arzusunun simgeleri.

³⁹ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 485-486.

⁴⁰ Çulpan Çetin Zaripova, "a.g.m.", s. 628.

nına göndermez.⁴¹ Ağanın hizmetinde bulunan bu yalancı şahitler, şahit olarak deftere imza da atacaktırlar. Şahitler gidip gelince, bu işte dönen hileyi iyi bildiği halde hoca, ciddi bir sesle; “Sordunuz mu, razı mı?” diye sorar. Hacımurat ile Velimurat ikisi birden; “Sorduk hoca efendi, sorduk. Razıyım, pek razıyım, diyor. Anne-babamın verdiği adama razıyım dedi!” diye cevap verirler. Molla nüfus defteri ile kalemini çıkararak sözü başlık parasına getirir. Kızın, güveyin veli vekilleri meclisin huzurunda başlık parasının altı yüz sum olduğunu açıklar. Altı yüz sum olarak belirlenen başlık parasının seksen sumu peşin para olarak ödenir; iki yüz yirmi sumu yerine eşya verilir, kalan üçyüz sum da borç olarak yazılır. Şerif Hoca önce kızın babasına; “Kızın Bibigülbanu’yu üç yüz sum düğün öncesi, üç yüz sum düğün sonrası, toplam altı yüz sum başlık parası beraberinde Muhammet Zakir Bin Şihabettin’e razı olup verdin mi?” diye sorar. O da “Razı olup verdim”der. Bunun üzerine güveyin babasına dönen Molla; “Oğlun Muhammet Zakir’e üç yüz sum düğün öncesi, üç yüz sum düğün sonrası hepsi altı yüz sum başlık parası beraberinde Bibigülbanu Binte Nurmhammet’i razı olup aldın mı?” diye sorar. Şibay da meclisin huzurunda gür sesi ile: “Evet, razı olup aldım” der. Molla, “Şahitler duydunuz mu?” diye sorunca, Hacımurat ile Velimurat “Duyduk duyduk” diye cevap verir. Hoca nüfus defterini açıp bu iki şahide imza atmaları için uzatır. Biri tırmık şeklinde bir damga, ikincisi de kürek şeklinde bir damga koyarak imza atmış olur. Böylelikle Gülbanu ile Zakir, resmî olarak evlendirilmiş olur. Molla; “Elhamdülillah, elhamdülillah, elhamdülillah illezi, ennikahe cenneti...” diye nikâh duasını okuyarak töreni bitirir.⁴²

Nikâh konusundan söz edilirken, nikâh kıyan hocaya ödenecek para / verilecek bahşiş üzerinde en çok durulan hususlardan biridir. Sözgelimi Şeyhülislâm / Şeyhel ile Merhaba’nın nikâhı için hocaya her iki taraf da ellişer kuruş, toplam bir sum verecek olur. Kızın babası Çelem dede, hoca’nın paracı olduğunu konuşması sırasında şöyle dile getirir: “Bizim hoca pek aç gözlü şey... Bir sumu az görür. Ben onunla önceden konuşurum. Parayı zenginden al, bizden bu kadar derim.”⁴³

Para konusuna o kadar önem verilmektedir ki, bütün nikâh paralarını tek başına almak isteyen Molla Şerif’in İzzet Molla’yı görevden aldirmek için iki fakire para vererek şikâyet dilekçesi yazdırdığı bile anlatılmaktadır. Evlenme yaşını doldurmasına iki ay kalan bir kızın nikâhını kıyan İzzet Molla, şikâyet üzerine, bu hatasından dolayı görevden alınır. Nuri, cimri olduğu halde nikâh duasını okuyan Şerif Molla’ya üç sum verir. Diğer düğünlerde elli kuruş alabilen Feyzullah müezzine de bir sumluk gümüş para vererek cömert davranır. Bununla yetinmeyen Nuri, diz üstünde durur şekilde ha-

⁴¹ Çulpan Çetin Zaripova, “a.g.m.”, s. 628.

⁴² Галимджан Ибраһимов, a.g.e., s. 463-466.

⁴³ Галимджан Ибраһимов, a.g.e., s. 454.

reket ederek kenar mahallelerdeki mollalara birer sum, müezzinlere de ellişer kuruş dağıtır. Camiye gelip giden iki yaşlı fakire de beşer kuruş, iki bakır para verir. Böylece bu işi halledip Nuri ayağa kalkar kalkmaz güveyin babası büyük dünür de bahşiş verilecek paralarını almak için kaftanın kesesine sokulur. O da hocalar için hazırladığı paraları dağıtır.

Türkiye’de düğün öncesi ve nikâh esnasında bir takım uğursuzluklar (бәхерсезлек) olabileceği düşünülür. Dinî nikâh kıyılırken, nikâh zamanı ve mekânı gizli tutulur. Düğün günü fırtına meydana gelirse iyiye yorulmaz. Yağmur yağarsa kızın gözünün yaşlı olacağına, bazı yörelerde ise evliliğin bereketli olacağına inanılır.⁴⁴

3.5. Gerdek Gecesi

Türkiye’de gerdek gecesi erkek evinde geçirildiği halde, Tatar Türklerine özgü geleneğe göre güvey, kız evinde gerdeğe girer. Güveyin burada kalış süresi, iki günden sekiz güne kadar değişebilir. Gelini güvey evine götürmeden önceki süre içinde, güvey genellikle her hafta Perşembe günü akşamı kızın yanına gelir, Cuma sabahı tekrar evine döner. *Kiyäwläp Yörü* (Кияүләп йөрү) veya *Bikäçläw* (бикәчләү) denen bu uygulamanın süresi gelin ve güvey taraflarının maddî durumlarına göre değişebilmektedir. Kızı güvey evine götürme, genellikle iki üç hafta sonra, yani güveyin ikinci veya üçüncü ziyaretinden sonra olurmuş. Kızın ailesi çok varlıklı olursa bu süre ilk çocukları doğuncaya kadar da sürebilirmiş. Çiftçilikle geçinen ve gelini işçi olarak bekleyen güveyin ailesi ise, gelini bir an önce kendi evlerine getirme çabasına düşermiş. Zakir de, Tatar geleneklerine uygun olarak gerdek gecesini kız evi tarafından hazırlanan ak kilerde geçirir. Zakir daha sonra da kız evini birkaç kez daha ziyaret eder. Gülbanu, kız evinden götürülmeden önce güvey (кияү) evi hazırlanır. Türkiye’de, kız evine yerleşen damada “*iç güveyi*” (йортка кергән кияү) adı verilir. Kızın erkek kardeşi yoksa damat (кияү) genellikle kızın evine yerleşerek onların işlerine yardımcı olur. Bu durumlar dışında güveyin kız evinde kalması (кияүләп йөрү) Türkiye’de görülme-yen bir uygulamadır. Türkiye’de, damat (кияү) gerdek odasına girince, gelinin yanında bulunan yaşlı kadın gelinle damadın ellerini birleştirir, odadan ayrılır. Güvey ve gelin iki rekât namaz kılarak dua ederler.

⁴⁴ *Tatar Hatını Niler Kürmiy*’de düğün öncesi (görücülerin geleceği gün) meydana gelen uğursuzluğun evliliği olumsuz etkilediği inancına yer verilir: Gülbanu’ya görücülerin geleceği gün şiddetli bir fırtına kopar, bu gece doğan kuzu eve almayı unuturlar. Kuzu ahırda üşüyüp ölür. Bu olaylar, Gülbanu’nun geleceğinin de iyi olmayacağına işaret eder gibidir. Gülbanu, evlendikten sonra fırtınalı, sıkıntılı, mutsuz bir hayat geçirir ve babası onu yeniden evine almadığı için feci bir şekilde kuzu gibi ölür. “*Gülbanu bütün bu başına gelen sıkıntıların ve evlendikleri günler onu çok seven eşinin birden bire soğuk davranmaya başlamasının nedenini biri tarafından yapılan kara sihirde arar ve eşinin sevgisini yeniden kazanmak için gece olunca köy kenarında yaşayan bir büyücü kadına gider. Büyücü kadın, Gülbanu’ya görücülerin geldiği günün uğursuzluğuna işaret eder. Onu ‘Kim o mutsuz biri gece yansında gelen, türkümün tam efkârlı, kaygılı yerinde girdin evime...’ diye karşılar.*” Bkz. Çulpan Çetin Zariyova, “a.g.m.”, s. 634.

Geline yüz görümlüğü veren güvey onun yüzünü açar. Kız evinden gelen yemeği birlikte yerler.⁴⁵

İncelenen hikâyede, gerdek (зəфаф)odasının hazırlanmasına da özel bir yer ayrılır.

“Yemek yenildikten sonra yengeleri gelini gerdeğe hazırlama başlar. Biri kızı, ikincisi kızın damat ile kalacağı ak kileri süsler. Eserde düğün öncesi, Tatar geleneğine uygun olarak gerdeğe girilecek odayı kızın yengesi hazırlar. Bu odayı süslemek için kızın çeyizinden renk renk işlenmiş en güzel havlular, seccadeler, perdeler, nevresim ve yatak örtüsü çıkarılır. (...) Gülbanu'nun gerdeğe gireceği yatak özenle süslenir, yastıklar kabartılıp konulur, üzerine cibinlik kurulur. Odaya mutlaka bir masa ile iki sandalye de getirilir ki güvey ile kız bu odada birkaç gün yalnız kalıp yemeği de burada yiyecekler, çayı da burada içeceklerdir.”⁴⁶

Kızın ve güveyin gerdek gecesine hazırlanmalarına da eserde yer verilir. Tatar Türklerinde nikâh ve gerdek gecesini (зəфаф кичәсе) kız evinde yapılır. Kızın gerdek gecesine hazırlanması için Gıyzzelbanat'ı tembihleyen Merhaba; *“Gülüm, sen Gülbanu'nun yanına git. Nikâh, düğün gününde kızlar genelde kendilerini kaybederler. Ne giyeceklerini, nasıl süsleneceklerini şaşırırlar. Sen ona yardım edersin”* diyerek, yapılacakları şöyle sıralar:

“Giyeceği elbiseyi özenle seç; pembesi mi, kırmızısı mı yakıştır ona dikkat edin. Saçını sen tara, kendi elinle ör, çulupları da unutma. Yüzüklerini, bileziklerini, küpelerini sen tak. Altını mı var gümüşü mü sen bilirsin. Yüzüne allık, dudaklarına ruj, gözlerine sürmesini de sen sür. Onun elleri titrer, yapamaz. Aman ağlamasın, komik şeyler söyleyip güldür!”⁴⁷

Çelem Dede'nin kızı Merhaba'nın bunları bilmesine şaşırarak Gıyzzelbanat, giyim ve süslenme işlerini pek sevdiği için çok istekli bir şekilde görünmüsesi Gülbanu'yu gerdek gecesine hazırlamaya koşar. *“Kızı bütün Türk boylarına özgü olarak al giysilere bürürler, gözlerine sürme, dudaklarına ruj sürerler, beliklerin uçlarına gümüş paralar takarlar. Üç sefer tüfekten atan sesler (tüfek sesi) duyulur duyulmaz güvey, kiyâw yegetläre (кияү егетләре / sağdıçlar) olarak kimlik kazanan arkadaşları ile kızın bulunduğu ak kilere yönelir. Çocuklar damadı eşikte karşılar ve kapı mandalı (ишек бавы) tutarlar:*

“Cizni, işek bauı ber aqça, bezneñ apay meñ aqça!..” (“Enişte, kapı mandalı bir akçe, bizim abla bin akçe...”). Güvey önce onlara az mik-

⁴⁵ Bayram Durbilmez, “a.g.m.”, s. 263.

⁴⁶ Çulpan Çetin Zaripova, “a.g.m.”, s. 629.

⁴⁷ Галимджан Ибраһимов, a.g.e., s. 479-480.

tarda gümüş para verip kurtulmak ister, fakat çocuklar pazarlık yapmaya devam edince o, bahşisi arttırmak zorunda kalır. Ancak üçüncü kez bahşiş verdiğiğinde onu artık rahat bırakırlar.⁴⁸ Nihayet sevgilisine (nişanlısına) ulaşan güvey kızın yengeleri ile görüşür ve dua okur. Güveyin yanında gelen arkadaşları odayı terk ettikten sonra, odada güvey, kız ve kızın yengeleri kalır.⁴⁹

Zakir'in gerdek gecesine hazırlanması için çok kişi yardımcı olur. Ağabeyleri, yengeleri, yeni evlenmiş arkadaşları Zakir'e çok şey öğretmeye çalışır. Büyük yengesi Fevziye durmadan; *"Mutlu olayım dersin, hanımından hayır gelsin dersin kız yanına girince görüştükten sonra iki rekât namaz kıl. Bu, eskiden gelen gelenektir!"*⁵⁰ diye tembih eder. Yılda iki bayramdan başka alını secdeye varmayan Zakir, bu tavsiyeyi omzunu silkeyerek dinler ama yine de içinden *"yapabilirsem yapayım"* diye düşünür. Fakat gerdek odasına girince bunların hepsini unutacaktır.

Büyük yengesi Merfuğa, Zakir'in kulağına, bel bağı ve ayak bağları ile ilgili bütün incelikleri öğreterek bunları uyguladığında; *"Karın mum gibi olur, ayağına astar gibi olur, yürüdüğün yerde toprak olur"* der. Zakir'e söylendiğine göre; Güvey kızın huzuruna gelince bel bağını çözülmez halde bağlayıp uçlarını da bulunmayacak şekilde gizlemelidir. Böylelikle güveyi soyundurmaya başlayan genç gelin bel bağının ucunu zor bulacak, bulunca da çözemeyecek, sinirlenecektir. Buna karşılık güvey; *"Bunu da çözemedin beceriksiz"* diye genç gelinin yanaklarına alev çıkacak şekilde vurmalıdır. Güvey, ayak bağını da sıkı sarıp çizmesini sıkı giymelidir. Kız bunları çıkarırken de zorlanıp sinirlenecektir. Güvey yine sövmeli, yine tokat atmalıdır. Bunların hepsi olması gereken şeyler dense de hayatında ilk defa böyle bir güzel kızı bu kadar yakından gören Zakir, söylenenlerin hepsini unuttur. Bel bağını kendi çözer. Anlatılanlar aklına bile gelmez.

O arada yengeler başköşedeki sekiye çay sofrası hazırlayıp, kaynamakta olan semaveri getirirler. Tereyağından, baldan, lavaştan, ufak ekmek dolmalarından, krepten, kaymaktan, kendileri gördüğü ve bildiği kim bilir kaç çeşit lezzetli yiyecekten getirirler. Güveyin boğazından yemek geçmez, hiç birinin tadına varamaz. Utanarak titreyen Gülbanu'dan gözlerini almayıp bir fincan çay içen Zakir, bal ve yağ tabaklarına elişişer kuruş gümüş para koyar. Nişanlılık döneminde Gülbanu'yu görmek için iki defa Karayurğa'ya gittiği halde görüşme imkânı bulamayan Zakir, gerdek gece-

⁴⁸ Türkiye'de de gerdek gecesinin sabahı, yatağı kaldırmak üzere gelen yengeye bahşiş verilir.

⁴⁹ Галимджан Ибраһимов, Татар Хатыны Ниләр Күрми, Әсәрләр: Сигез томда, Хикәяләр (1907-1929), Татарстан Китап Нәшрияты, 1. Том, с. 254, Казан 1974; Çulpan Çetin Zahirova, "a.g.m.", s. 628.

⁵⁰ Галимджан Ибраһимов, "Татар Хатыны Ниләр Күрми", Сайланма әсәрләр: 3 Томда, Төзүчәсе Хәлит Музагитов, Афзал Шамов редакциясендә, Татарстан Китап Нәшрияты, 3. Том, с. 484-485, Казан 1956.

sinde kızı görünce onu sever. Yengelerin çıkmasını sabırsızlıkla, kızgın kafa ve kaynayan yürekle bekler. Tüfek sesini, kapı mandalı için tartışmaları, güveyin ak kilere girdiği anları ateş içinde geçiren Gülbanu, yengesi güveyi getirip görüştüğü zaman hiçbir şeyi hatırlayamaz. Ama güveyin çay sofrasında durmadan kendisine sevgiyle bakmasını hatırladadır. Zakir'in yiyecekleri yiyemeyeceğini anlayan yengeler, çay içmeleri için biraz daha uğraşsalar da çay sofrasını toplayıp aceleyle odayı terk ederler. Onlar gider gitmez kapıyı kilitleyen Zakir de hâlâ telaştan titreyen, kendine gelemeyen genç gelini kucaklar. Alnından, gözlerinden, yüzünün elmacıklarından, dudaklarından doya doya öpmeye başlar. Bu kuduran sevginin içinde kendini kaybeden Gülbanu, *"Takdir böyle imiş, Huda'nın yazgısı böyle demek"* diye düşünür. Lütfü'yü unutmaya çalışarak Zakir'e gülümser. Nazlanıp Zakir'in yüzüne, göğsüne kapanır. Bununla telaş da, iki aradaki perdeler de kaybolur... Gerdek gecesi böyle geçer.⁵¹

* * *

Türkiye'de evlilik öncesi cinsel ilişki hoş karşılanmaz. Bekâret önemsendiği için bununla ilgili bir işaret aranır. Tatar Türklerinde de görücü usulü ile evlenen güvey ile kızın birbirlerini ilk görüşleri ak kilerde olmuş.⁵² Bekârete önem verildiği eserde de anlatılır. Sözgelimi Bikyar köyünden Begiye adlı bir kızın bakire olmadığı anlaşılınca boşandığı belirtilmektedir.

Kızın bakire olmadığını göstermek için Tatar Türklerine özgü bir uygulama vardır. Daha çok kızı sevip de onunla evlenemeyen kişilerin, düşmanlık için başvurduğu bu hareket *"atın kuyruğunu kesme geleneği"* olarak bilinir.

"Bu hareket, kızın bakire olmadığını bildirmek için yapılmış. Eski Oğuzlar, Kazaklar ve Kırgızlarda atın kuyruğu yas alameti olarak kesilirken, Tatar Türklerinde bu hareket horlama, rezalet simgesi olarak ortaya çıkmaktadır. Gülbanu'nun eski sevgilisi Lütfü, onun başka biri ile evlenmesine dayanamadığı için, güveyin oturup geldiği atın kuyruğunu hırpalar. Gülbanu ile Lütfü arasında hiçbir şey olmasa da onuru kırılan yiğit, kızı kazanan güveyi alçak düşürme amacıyla bu harekete başvurur. Fakat dedikodulara yol açıp kızın hayatını da karartmış olur."⁵³

Evlilik öncesi ilişkiye giren ve hamile olan bir kızın, hamile bırakan kişiyle evlenmek zorunda kalışına da hikâyede yer verilir. Gülyüzüm ile Osman'ın evlenmesi de böyle bir sebebe dayanır. Hikâyede yazıldığına göre; Şahveli / Şeveli'nin kızı Gülyüzüm, at çobanı Osman'la iki yıl gö-

⁵¹ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 486.

⁵² Çulpan Çetin Zaripova, "a.g.m.", s. 628.

⁵³ Çulpan Çetin Zaripova, "a.g.m.", s. 630.

rüştükten sonra hamile kaldığı için onunla evlenmek zorundadır. İhtiyar Şeveli, “*Acele etmeseydin kızım. Askerliğini yapmamış daha. O gidince çocukla yalnız başına ne yaparsın?*” diye kızını uyarsa da dört aylık hamile olduğu için kız babasını dinlemez. Evlenmeden Osman askere giderse çocuk doğacağı için mecburen evlenir.⁵⁴ Evlendikleri güz Osman’ı askere alırlar. Osman askerlik yaparken vurularak ölür, Gülyüzüm de dul kalır.

Türk toplumunda yasak ilişki hoş karşılanmaz ve yasak ilişki sonucu doğan çocuğun uğursuzluk getireceğine inanılır. Dede Korkut’ta da Oğuz’un başına musallat olan Tepegöz, yasak bir ilişki sonunda dünyaya gelir. Tepegöz’ün babası Aruz’un çobanı Konur Koca Saru Çoban, annesi bir peridir. Saru Çoban pınar kenarında gördüğü perilerden biriyle yasak ilişkiye girmiş ve Tepegöz bu ilişki sonucu doğduğu için Oğuz’a belâ getirmiştir.⁵⁵ İncelenen hikâyede de İhtiyar Şibay’ın kızı Hayırnisa ile ona yakınlaşan eniştesi arasında bir yasak ilişki görülür. Bakire olmayan kızın bu durumu ortaya çıkmasını diye başvurulmuş hile de eserde yer bulur. Hikâyeye göre, Hayırnisa, ablası Minnisa’dan güzeldir. Minnisa’dan önce onunla evlenmek isteyenler bile olur. Minnisa, Hayırnisa’dan önce evlenir fakat eniştesi ondan hoşlandığını belirterek Hayırnisa’ya yakınlaşır. Bu yakınlaşmalar sonucu Hayırnisa hamile kalır. Karnında üç aylık bebeği olduğunu öğrenen kız, kendini öldürmek için türlü yollar düşünür fakat yaşama dileği onu engeller. Sırrını eniştesiyle paylaşan baldız, ondan bir çözüm bulmasını ister. Ablası Minnisa’ya da başka birinden hamile kaldığını söyleyerek eniştesini korur. Yaşlı bir Çuvaş kadının yardımıyla çocuğu düşürürler. Hayırnisa gümüşçü Eftah ile evlenince, bakire olmadığı anlaşılmasını diye bir çare aranır. Hayırnisa’nın bekâretini bozan eniştesi, bunun ortaya çıkmaması için arkadaşı Bedrettin’i görevlendirerek, güvey Eftah’ın gerdek gecesinde sarhoş olmasını sağlar. Sarhoş olan güvey, kızın bakire olmadığını anlayamaz. Hayırnisa için en büyük mutluluk güveyin ona güvenidir. Yarı köylü yarı esnaf gümüşçü Eftah, kızın bakire olmadığını anlayamadığı ve ona güvendiği için, Hayırnisa Eftah’ı dünyadaki bütün erkeklerden daha iyi, daha kıymetli kabul eder.⁵⁶

3.6. Güvey Hamamı / Gelin Hamamı

Güvey hamamı (кияу мунчасы) ve gelin hamamı (килен мунчасы) gelenekleri de evlenme kültüründe önemli bir yer tutar. Güveyin arkadaşları ve yakınları güvey hamamına, gelinin arkadaşları ve yakınları da gelin hamamına katılır ve hamamda yenilir, içilir, eğlenilir. Hikâyede, Tatar

⁵⁴ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 475-476.

⁵⁵ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I (Giriş - Metin - Faksimile)*, TDK Yay., s. 207, Ankara 1997.

⁵⁶ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 513-515.

Türklerine özgü olan gerdek gecesı (зөфаф кичәсе) sonrası hazırlanan güvey hamamı (кияү мунчасы) geleneğinden de söz edilir: Gülbanu ile Zakir, sabah erkenden onlar için özel hazırlanmış hamama giderler. Onları hamama çağırın kişi güzel yenge Meftuha'dır. Güvey hamamda sabuna, havluya, örtüye gümüş paralar dizerek, hamamı hazırlayanlara bahşış verir. Kız ile güveyin hamamdan dönmelerini bekleyen yengeleri de odayı temizleyip çay sofrası hazırlarlar.⁵⁷

3.7. Dügün Ziyafetleri

Türk dügün kültüründe konuk ağırlama ve konuklara ziyafet verme önemli bir yer tutar. Aynı uygulamaya incelenen eserde de önemli bir yer ayrılmaktadır. Davetlilere iki sofra kurulur. Sofranın birine Feyzullah Müezzın ikincisine de Hacımurat Molla eşlik eder. Büyük kırmızı sofrı örtüsü serilir, kapıdan başköşeye doğru uzanan tek peştamal dağıtılır. Tabak, kaşık, tuz, biber, ekmek, yoğurt sofraya konulur. Alimcan İbrahımov, sofradaki ikramları şöyle anlatır:

“İlk önce iki büyük ağaç tabakta üstü yağ ile kaplı erişte çorbası getir-diler. Kepçeler durmaksızın doldu boşaldı. Tabaklar sıra ile büyük ka-ba gelip gitti. Ev tabak kaşık sesiyle doldu. Eriştenin arkasından yu-muşayıp pişmiş semiz bildemeler geldi. Bunlar doğranmamıştı. Feyzul-lah Müezzın ile Hacımurat şaşılacak bir ustalık gösterdiler. Hızlı hızlı bıçak kullanıp eti, patatesi, dürümü doğrayıp çabucak sıcak çorbaya katarak hazırlayverdiler. Sofrada yardım gösteren başka biri de çor-bayı tabaklara koydu, yine tabaklar sofrı ortasına konulan büyük taş tabağın etrafında döndüler, yine durmadan kaşık bıçak sesi duyuldu. Bildemelerden sonra semiz kaz ile semiz ördek, ondan sonra ekmek dolması, onun ardından da nikâh şerbeti dağıtıldı. Bu son gelen yiyeceklerde Fethiye Nine'nin bütün otuz yıllık hatunluk hayatında biriken hünerleri ortaya çıktı. Ekmek dolmasını yerken övüp bitiremediler, ‘lez-zetten dilini yutarsın, dibi de bir güzel kızarmış çıtır çıtır olmuş’ diye gelen akrabalar büyük tavaların dibinde bir şey bırakmadılar. Ama her şeyden daha çok şerbeti övdüler.”⁵⁸

Yemekten sonra misafirlere çay sofrası hazırlandığı da eserde yazılmaktadır.

Dügün sırasında, ikram edilmek üzere dünürlerin gönderdiği yiyecekler sofrada bir bir misafirlere gösterilmektedir. Alimcan İbrahımov bu yiyecekleri sırasıyla tasvir eder.⁵⁹ Yağları neredeyse akmakta olan iki semiz kaz ile hindi, üzerine pestiller ve kuru yemişler serpilerek pişirilen

⁵⁷ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 487.

⁵⁸ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 469.

⁵⁹ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 468.

dört büyük lavaş, adeta küçük dikdörtgen bir dağ gibi görünen ve üstü, kenarları şekerlerle süslü iki ballı bavırsak tatlısı (*çäkçäk*), bunların yanında bir batman ak petekli bal, on altı kilo kadar (bir put) tereyağı, kat kat olup dürülen semiz bildemeler, yarım kilo kadar en kaliteli çay.

4. Düğün Sonrası

4.1. Kızın Güvey Evine Götürülmesi (КЫЗНЫ ЕГЕТ ӨЕНЭ АЛЫП КИТҮ)

Düğünün üçüncü veya dördüncü günü, gelinin (килен) güvey evine götürülmesine Türkiye’de “kız alma”, *gelin alma*”, “*gelin götürme*” adları verilir.⁶⁰

Gelini güvey evine götürme (КЫЗНЫ ЕГЕТ ӨЕНЭ АЛЫП КИТҮ) geleneği hikâyede önemli bir yer tutar. Gelinin güvey evine geleceği gün Bikyar köyünde herkes giyinip süslenip sokaklara dökülür. Saman çatılı evler, eğri böğrü geçişler, çitler hepsi durmadan bir oraya bir buraya koşturup kaynaşan allı-çiçekli elbiseler, mavili-yeşilli, kıvıllı sarılı şallar dalgası içinde kalır. Kara cepkenler, kolsuz kaftanlar, kimisi çoraplı çabatalı⁶¹ kimisi deri çizmeli, kenarlı börklü parlak yiğitler şu süslü şalların, yazmaların arasına serpilir. Gülbanu’nun güvey evine getirildiği gün Bikyar köyünde on altı ayrı evde telaş vardır. Çünkü aynı gün içinde köye dokuz gelin gelmekte, yedi kız da başka köylere uğurlanmaktadır.

“İşte o on altı evin her biri insan kaynıyor, her birine çocuklar toplanıyor, yiğitler kızlar yığın yığın gelip birisini uğurlayıp ikincisini karşı alıp üçüncüsüne, dördüncüsüne yetişmek için, hayatın bu gibi nadir bayramlı sevinçli gününü doya doya yaşamak için acele ediyorlardı. Bu sevinçli bayram gününde kimse oyun dalgaları dışında kalmak istemiyor, herkes güzel görünmek istiyordu. Kızlar bu günün telaşını bir hafta önce yaşamaya başladılar. Elinden geleni yeni elbise diktirdi, yeni şal aldırdı, buna parası yetmeyenler de bu gibi günler için özel giyilen değerli elbiselerini çıkardılar, gerek olan yerini düzelttiler, ayaklarına beyaz çorap, üzerinden de deri çizme giymeye çalıştılar. O yoksa en azından çabatanın küçüğünü, yenisini, güzelini seçip giydiler. Herkes bildiği kadar, bulduğu kadar yüzüne bembeyaz pudra sürdü, yüzünün tam ortasını, elmacıklarını kızarttı, dudaklarına ruj sürdü, gözlerine de çok nadir kullandıkları sürmeyi çektiler. Çulplular,⁶² küpeler, bilezik ve yüzüklerle süslandiler. Böylece giyinme süslenme, elbise, şal kaygısı coşup taştı.”⁶³

⁶⁰ Bayram Durbilmez, “a.g.m.”, s. 267.

⁶¹ Çabata (чабата): Eskiden, ihlamur kabuğundan elde edilen iplerden örülüp giyilen bir çeşit köy ayakkabısı.

⁶² Çulprı (чулпы): Beliklerin ucuna takılan gümüş paralar.

⁶³ Галимджан Ибраһимов, a.g.e., s. 523.

Kızlar böyle süslenip hazırlanırken delikanlı yiğitler de hazırlanır. Yiğitlerin bu güne özel hazırlığı ve heyecan dolu duyguları da eserde şöyle anlatılır:

“Olana çizmesini [çumek], olmayanı çabatasını giydi. Kenarlı börk hazırlayamadı ise başına güzel kelepüş⁶⁴ giyen, göz bebeği gibi koruduğu cepkenini [бушмәт], o yoksa yeleşini [камзол] silkeleyip düzelden, sevgilisinin verdiği kırmızı ya da yeşil mendili işlemeli tarafı ile cebinden sarkıtıp kendi durumuna göre süslenen her yiğit kendini sokaya, kaynayan dalganın içine attı. Genç yiğitlerin kalbi, arzuladığım kıızı görürüm, belki bir çift kelime söylerim, belki de fırsat bulursam gizli bir yerde rastlarsam kızarmış elmacığından, alev gibi yanan dudaklarından öperim, belki kendi aramızda söz kesişiriz diye coştı.”⁶⁵

Gülbanu'nun düğünü kışın, güvey evine götürülmesi ise yaz mevsiminde olur. Kızın bineceği at arabası süslenirken özen gösterilir. Arabanın iç tarafına döşekler döşenir, arka tarafına da minderler konulur. Arabayı sürececek kişinin beline işlemeli havlu bağlanır. Çeyiz arabası yanında üç araba daha hazırlanır. Arçî (арчи) arabası adı verilen bu arabaya kıızı güvey evine uğurlamak için onunla beraber giden kişiler binecektir. Kızın ailesinden ve arkadaşlarından oluşan bu kişilere arçî (арчи) adı verilir. Gelin almaya giden at arabasında güvey (кияу) ile beraber mutlaka bir erkek çocuk bulunması gerektiğine inanıldığı için Zakir de yanına 12 yaşındaki yeğeni Minligalim'i alır.⁶⁶

Gelini, güvey evine girerken süzme yoğurt (катык) ile karşılama uygulaması gelenek icabıdır. Gülbanu da aynı şekilde yoğurt ile karşılanır. Çünkü yoğurt aklığı paklığı simgeler. Gülbanu güvey evine varınca, sandığından işlemeli önlüğünü çıkarıp giyer ve hemen günlük ev işlerine dalar. Yeni evinde önce kovaları ve çingiraklı teraziyi alıp çeşmeye suya gider. Sonra da Gülbanu hemen hamur yoğurup tel şehriye kesmeye başlar. Gelinin çingiraklı teraziyi omzundan indirışı, kovaları yere koyuşu, semavere suyu dolduruşu, tel şehriye keserken ellerini hareket ettirişi, vb. dikkatle izlenir. Gülbanu'yu çok beğenen görümcesi hemen ağabeyine gidip gelinin çok becerikli olduğu müjdesini de verir.⁶⁷

Güvey evine yerleşen Tatar gelininin bir günü, hikâyede şöyle anlatılır:

“Evin bütün işleri, inekleri sağmak, koyun keçilere bakmak, kışın buzağılarla uğraşmak, kuzuları emzirmek, eve odun getirmek, çeşmeden su getirmek, her gün yemek hazırlamak, ekmek pişirmek, su koyup semaver kaynatmak, çay demlemek, ocağı yakmak, yerleri sil-

⁶⁴ Kelepüş (кәләпүш): Bir şarka çeşidi.

⁶⁵ Kelepüş (кәләпүш): Bir şarka çeşidi.
Галимджан Ибраһимов, a.g.e., s. 523.

⁶⁶ Bayram Durbilmez, “a.g.m.”, s. 267.

⁶⁷ Çulpan Çetin Zaripova, “a.g.m.”, s. 631-632.

mek, çamaşırları yıkamak, bunlar hepsi gelinin güvey evinde yapacağı işler olmuştur. Bir de bunun üstüne yazın sığırları sabahın köründe sürüye çıkarmak ve akşamüstü karşı almak, tarladaki orak işleri, kışa hazırlık olarak ormana gidip çilek toplamak, çoluk çocuğa bakmak. Ayrıca, eğer üstüne gelen kuma varsa, onun eziyetlerini çekmek, kaynanaya yaramak için insanüstü çaba göstermek...⁶⁸

4.2. Gelin - Kaynana İlişkisi

Nuri'nin küçük oğlu Şeymerden ile onun karısı Şerghiya geleneklere uyararak, Nuri'nin evinde, anne ve babasıyla birlikte yaşamaktadır. Eserde "Zakir en küçüğü. O baba evinde kalmalı." sözüne yer verilmekte, diğer çocuklar baba evinden ayrılrsa da küçük çocuğun anne-babasına bakmakla yükümlü olduğu belirtilmektedir. Aynı kabul Türkiye'de mevcuttur.

Aynı evde yaşamak zorunda olan gelin (килен) ve kaynana (кайнана) arasında bazı anlaşmazlıklar ortaya çıkabilmektedir. İncelenen eserde de gelin kaynana ilişkilerinden olumlu söz edilmez. Daha düğünün başında bile "sivri dilli kaynananın kızın çeyizini horlaması" gelin kaynana ilişkisinin olumsuz olacağını gösterir. Gülbanu'nun annesi, kızına kaynana olacak kadının çok geçimsiz biri olduğunu kocasına söyleyerek kızlarının bu aileye gelin gitmesine razı olmaz: "Kıymetli kızım bu ejderha elinde nasıl gün güder?" diye günlerce iç çekerek ağlar fakat kocası vazgeçmez.

Kaynana, Gülbanu eve gelin gelir gelmez onun eşyalarını değersiz görür. Gülbanu'nun getirdiği çeyiz sofr bezlerinden değirmene gitmek için çuval diktirip onları tarlada kullanır. Beş kenarı işlenmiş peçeteleri ile buluşuk siler. Nereye değersiz bir şey istense oraya gelin çeyizini harcar. Mal paylaşırken kızlar evlerine götürecekleri ekini nereye koyacaklarını şaşır-dıklarında da gizlice Gülbanu'nun işlemeli çarşafına koyup gönderir. Gelin dişini sıkıp bunlara dayanır, hep böyle olmaz, toplar alırım, iyice yıkarım da yeniden sandığa koyarım diye sabreder. Ama borç karşılığında dükkâna verilen semavere çok acır. Zakir, ekinleri satınca semaveri geri alacağını söyler fakat aylar geçtiği hâlde getirmez. Dükkân sahibinin semaveri misafirleri için kullandığını komşu gelininden öğrenen Gülbanu çok üzülür. Bununla kalmayıp bir de Karayurga'dan getirdiği danasının misafirler için kesileceğini duyan Gülbanu, dayanamaz. Kavga etmeyin diye bağırarak Zakir'e ağlayarak derdini anlatması eserde şöyle ifade edilir:

"Nasıl kavga ediyorum, kavga ettiğim yok. İşlemeli sofr bezlerimi çuval yaptı, dayandım. İşlemeli pamuk çarşafımı kızlarına karabüday koyup gönderdi, o zaman da seslenmedim. Semaveri bir aydan alacağım dedin, kış geçti, hâlâ alacaksın. Artık misafir davet edeceğim diye benim danamı kesecek oldunuz! diye sıralayıp dizdi."⁶⁹

⁶⁸ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 471; Çulpan Çetin Zaripova, "a.g.m.", s. 633.

⁶⁹ Галимджан Ибраһимов, *a.g.e.*, s. 585.

Kaynanası Gülbanu'ya *"soysuz saksagan!"* diye hakaret eder, Gülbanu da hayatında ilk defa hiddetlenip kaynanasına *"keçi sultan kızı!"* diye karşılık verir. Bunun üzerine *"Utanmaz, yılan!"* diye yanındaki oklavayı alıp gelinine vuran Sabire, Gülbanu'yu dövmeğe başlar. Zakir de annesiyle bir olup elindeki dizginle karısını döver; tek elbiseyle evden dışarıya, soğuk kara atarak kapıyı içerden kilitler. Gülbanu, soğuktan donmamak için, kayını Altınbay'ın evine koşar. Altınbay'ın hanımı Fevziye de kaynanası Sabire'nin pelin dilli, ejderha olduğunu söyler. *"Melek olsan da o ejderhaya dayanamazsın!"* diyen eltisi Fevziye, kaynanasının kendisine çektiği azapları da sıralayıp anlatır. Fevziye, kaynanasından söz ederken, onu şimdiye kadar kayınbabasının dizginlemeye çalıştığını şöyle ifade eder:⁷⁰ *"Kayınbaba hayattayken döverdi de kaynana yumuşardı. Şimdi o zincirinden kopan kudurmuş köpeğe dönüştü!"*

Gelin-kaynana ilişkilerinin olumsuzluğuna eserin pek çok yerinde rastlanır. Aynı olumsuz durum Gülbanu'nun annesi Fethiye ile gelinleri arasında da görülür. Fethiye iyi kalpli, yüzü yumuşak bir anne olsa da, gelinleri ile ömrünce anlaşamaz. Büyük oğulları Töhfet'in karısı Merfuğa gelin pek sivri dilli, inatçı biridir. İşe yatkınlığı olsa da bir lafa on lafla karşılık verdiği için kaynanasının canına tuz basmış gibidir. Böylece on yıl aynı evde yaşarlar. Kavga ederek ayrı bir eve çıkan oğul Töhfet ve gelin Merfuğa ile yıllar geçince araları tekrar düzelir. Şeygerden'in karısı olan ortanca gelin Gızzelbanat'ın öyle kötü dili de yoktur. Huyu da pek güzel olan Gızzelbanat, kaynanasına *"Anneciğim"* deyip ağzına bakar durur fakat o da iş konusunda beceriksizdir. O, anne babasının dizin dibinde yetiştirilmiş tek şımarık çocuk olduğu için, elinden bir iş gelmez. Zamanla da hiçbir iş öğrenmez. Evin düzenine alışamaz. Her söze hemen alınmaya başlar. Babası aniden ölüp annesi yalnız kalınca, Gızzelbanat da kocası Şeygerden ile beraber Nuri'nin evini terk ederek, annesinin evine taşınır. Küçük oğlu Şeymerden ile onun karısı Şergiya ise geleneklere uyararak, anne ve babasıyla birlikte yaşamaktadır. Küçük gelin Şergiya sessiz sedasız biridir; en zor işi bile korkmadan yapar. Harman işlerinde, orakta, çayırda, ekin öğütmede erkeklerle yan yana çalışır. Evin bütün işlerini; inek sağma, koyun-keçi gütmeye, kış günü buzağuları emzirme, odun getirme, su getirme, yemek yapıp çay demleme, sobayı yak-

⁷⁰ Kayınbabasının ölümü üzerine Gülbanu'nun hayatı da kararmış gibi olur. Kaynanasının kışkırtmaları sonucu Gülbanu kocasından her gün dayak yer. Kocasının evin küçük oğlu olduğu için ayrı bir eve de çıkamazlar. Koca dayığından bıkan Gülbanu bir iki sefer baba evine dönmeyi dener. Babası, şeriat kanununa göre kocası boşamadan kızın ayrılmayacağını söyler. Gelin giden kız kocasından kendisi ayrılmaya kalkarsa bütün çeyizi (бирна), koca evine götürdüğü malı orada kalır, babası da başlık parasını (калын акчасы) geri vermek zorunda olmuştur. Bundan dolayı babası Gülbanu'nun çok kötü şartlarda yaşadığını bilse de, malına acıyıp onu kendi evine geri getirmek istemez. Gülbanu da kaynanaya ve eşine artık dayanacak gücü kalmayınca kendisini suya atar. Genç ve hayat dolu Tatar kadının ömrü ne yazık ki, bu şekilde sona erer. (Bkz: Bayram Durbilmez, "a.g.m.", s. 269; Çulpan Çetin Zaripova, "a.g.m.", s. 630.

ma, yerleri silme hepsini ama hepsini işten zevk alarak yapar. Fakat ustalık isteyen ince işlere onun eli yatkın değildir. Fethiye nine bu gelinini sever ve “Bizim Şerghiya gelin yapar, Şerghiya gelin bilir, Şerghiya gelin yönetir” diye över. Fakat misafir sofrası düzenlerken ya da mecliste Şerghiya gelin kaynanasının beklediği beceriyi gösteremez. Bu işleri Gülbanu’nun düğününe kadar Fethiye kendisi yapmıştır. Düğün meşakkatleri sırasında üvey gelin Merhaba’nın kendisine yardım etmesi Fethiye Nine’nin üstündeki yükü hafifletir. O kendisi yetişemediği zaman: “Merhaba gelin, al bunu doğra... Merhaba gelin bunun tuzuna bak... Merhaba gelin, fırındaki ekmek dolmalarını çıkarsak mı acaba?” diye, bütün işi üvey gelinin eline bırakır. Dünürlerinin getirdiği yiyecekleri sofraya göstermeye çıkardığında da, mecliste oturanlara çorba, yemek, ekmek dolması, bildeme, kaz, ördek, şerbet, çay, krep, kaymak verdiğinde de hiçbir iş Merhaba’ya danışmadan, Merhaba’nın yardımını alınmadan yapılmaz. Kayınbabasının evine “rezil edip kovmasalar iyi” diye gelen üvey gelin Merhaba, kendinin böyle çabucak işe yaramasına çok sevinir, çok sevdiği bu işlerin içinde kendini derin suya bırakılmış balık gibi hisseder.

Üvey gelin Merhaba, barışmak için geldiğinde kaynanası Fethiye’ye büyük pamuk şal, kayınbabası Nuri’ye astarlı siyah kumaş, görünmeci Gülbanu’ya allı kızılı parlak desenleri olan büyük güzel şal hediye ederek kırılmış kalbini yumuşatmaya çalışır.

Sonuç

Doğum ve ölüm arasındaki en önemli geçiş dönemi evlenmedir. Evlenecek kişiler ve aileleri, bağlı buldukları toplumun kültür kalıplarını oluşturan çeşitli töre, gelenek ve göreneklere uymak durumundadırlar. Evlenmenin her aşaması toplumun koyduğu kural ve kalıplar çerçevesinde yapılır. Evlenme kültürünü şekillendiren töre, gelenek ve göreneklere bağlı olarak yaygınlaşan bu kural ve kalıplar zaman içinde az da olsa değişebilmektedir. Türk kültür dünyası içinde yöreden yöreye ve ülkeden ülkeye bazı değişiklikler görülse de evlenme kültüründeki ortak unsurlar Türk kimliğinin oluşmasını sağlayan unsurlar arasında yer alır.

Alimcan İbrahimov’un *Tatar Hatını Niler Kürmiy (Татар Хатыны Нилер Күрми)* adlı uzun hikâyesinde evlenme kültürünün zengin örneklerine rastlanmaktadır. Evlenme biçimlerinden görücü usulüyle evlenme, zorla evlendirilme, kaçarak evlenme, birden çok evlenme ve kuma getirme ile ilgili kabuller ve uygulamalar verilmekte, bunların geleneğe göre değerlendirilmeleri de kahramanların ağzından sunulmaktadır. Hikâyenin başkahramanlarından Gülbanu, Bikyar köyünden Zakir ile görücü usulüyle evlendirilir. Görücü usulüyle evlenen çiftler arasında, bu evliliğe gönülsüz olduğu halde zorla evlendirilenler de olabilmektedir. Bu sebeple görücü usulüyle evlenmelerin bir kısmı zorla evlendirilme olarak da kabul edilmektedir. Sözgelimi incelenen hikâyede de Gülbanu’nun

babası Nurmuhammed / Nuri, kızının rızasını almadan zorla evlendirdiği için, bu evlilik zorla evlendirilme başlığı altında ayrıca değerlendirilmiştir. Babası Nuri'nin kendisini Zakir ile zorla evlendirmesi karşısında Gülbanu'nun ağlamaları, bu evliliğe razı olmayan annesi Fethiye'nin kocasını vazgeçirme çabaları ve bu sebeple kocasıyla kavga etmek zorunda kalışlarına hikâyede önemli bir yer verilmektedir. Bütün çabalar boşa çıkar ve Gülbanu Zakir'le evlenmek zorunda kalır. Gülbanu'nun zorla evlendirilmeye karşı sevdiği Lütfü'ye kaçma çabaları da "kaçarak evlenme"yi çağrıştırmaktadır. Gülbanu ile Lütfü'nün beraber kaçmak için ant içmelerinden dolayı kaçarak evlenme biçiminin de Tatar Türkleri arasında görülebildiği anlaşılmaktadır. Geçirdiği kaza sonucu Gülbanu'yu kaçırmaya gelemediği için, Gülbanu, Zakir ile evlenmek zorunda kalır. İncelenen uzun hikâyeye göre; Gülbanu'nun babası Nurmuhammed / Nuri'nin yedi kez, Zakir'in babası Şibay'ın da üç kez evlenmeleri, birden çok evlenmenin Tatar Türkleri arasında tabii karşılandığını gösterir. Yine hikâyeden anlaşıldığına göre, kuma getirme daha çok çocuksuzluk sebebiyle başvurulan bir evlenme biçimidir.

Evliliklerin daha çok aynı köyden veya komşu köyden kimseler arasında yapıldığı görülmektedir. Sözelimi Karayurga köyünden Gülbanu ile Bikyar köyünden Zakir'in evlilikleri hikâyenin ana konusunu oluşturur. Yine Karayurga köyünden Çukur Habip'in oğlu ile Bikyar köyünden değirmenci Faiz'in kızı evlenir. Dükkâncı Hayrullah'ın biricik oğlu Nasip'e Bikyar'dan Kurbağa Haris adlı köylünün kızını isterler.

Evlenme aşamalarından kız isteme, söz kesme ve başlık parası, nişanlı görme, nikâh, gerdek gecesi, güvey hamamı / gelin hamamı ve düğün ziyafeti ile ilgili kabul ve uygulamaların genellikle Türkiye'deki uygulamalar ile büyük benzerlikler taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan gerdek gecesiyle ilgili bir uygulamanın Tatar Türklerine özgü olduğu görülmektedir. Bu farklı uygulamaya göre Tatar Türklerinde gerdek gecesi kızın evinde olurken, Türkiye'de erkek evinde olmaktadır. Hikâyede üzerinde çok durulan konulardan biri de başlık parasıdır. Hikâye Karayurga ve Bikyar köyleri arasında geçtiğine göre, Türkiye'de olduğu gibi Tatar Türkleri arasında da başlık parasının (калың акчасы) daha çok köy kesimlerinde görülen bir uygulama olduğunu söylemek mümkündür.⁷¹ Hikâyede geçen genç kızların küçük yaşlardan itibaren çeyiz hazırlamaya (бирнэхэзерлере) başlaması da yine Türkiye'de de gelenekli çevrelerde görülen bir gelenektir. Öy *Kiyenderü* (өй кийендерү), *SandıqAçı* (сандык ачы) / güvey evini süsleme, çeyiz sandığını açma adı verilen bu uygulamada gelin tarafından hazırlanan çeyizlerin sergilenmesi ve evin bu çeyizlerle süslenmesi söz konusudur. Aynı uygulamalar Türkiye'de de görülür.

⁷¹ Nermin Erdentuğ, "a.g.m.", s. 93-95; Orhan Türkoğan, "a.g.m.", s. 321-331; Ahmet Turan, "Törelimizde 'Kalın' (Başlık) Âdeti", *Millî Folklor*, Cilt: 2, Sayı: 12, (Kış 1991), s. 39-40, Ankara, 1991; Mahmut Tezcan, a.g.e.

Hikâyede düğün sonrasında yapılan kızın güvey evine götürülmesi, Türkiye’de düğün sırasında olmaktadır. İncelenen hikâyede, gelini güvey evine götürecektir olan arabacının beline işlemeli havlu bağlanır. Benzer bir uygulamaya göre, Türkiye’de de gelini güvey evine götürecektir araçlara havlu, yazma, ipek kumaş gibi hediyeler (бѳлѳк) bağlanır.⁷²

Nuri’nin küçük oğlu Şeymerden ile onun karısı Şergiya geleneklere uyarak, güveyin anne ve babasıyla birlikte yaşamaktadır. Gülbanu ile evlenen Zakir de evin küçük oğlu olduğu için ayrı bir eve çıkamazlar. Aynı uygulamanın Türkiye’nin gelenekli kesimlerinde de yaygın olduğu bilinmektedir. Aynı evi paylaşan gelin ve kaynana arasındaki ilişkilerin genellikle olumsuzluğu üzerinde durulur. Öyle ki, gelin-kaynana ilişkilerindeki geçimsizliğin sonunda boşanmalar, hatta intihar bile olabilmektedir. Kaynanası Sabire ile kavga etmek zorunda kalan ve bu sebeple kocası tarafından dövülen Gülbanu, iki sefer baba evine dönmeyi dener. Babası, şeriat kanununa göre kocası boşamadan kızın ayırlamayacağını söyler. “*Gülbanu, kayınvalidesinin eziyetlerine, kocasından dayak yemeye ve bunun sonucu ikiz çocuklarının ölü doğmasına dayanama[ıyıp] kendini suya atar.*”⁷³ Türkiye’nin gelenekli çevrelerinde de kocasının boşamadığı bir kadın baba evine dönemez.

Önemli geçiş dönemlerinden biri olan evlenme ile ilgili kültür unsurlarının Türkiye ile Tatar Türkleri arasında büyük ölçüde benzer, hatta aynı olduğunu gösteren bu çalışma disiplinler arasında yapılacak çalışmalar açısından da önem taşımaktadır. Çağdaş yazarların eserlerine yansıyan halkbilimi unsurlarının incelenmesi hem halkbilimi araştırmalarına hem de edebiyat bilimi araştırmalarına katkı sağlayacaktır. Bu çalışmalar Türk kültür dünyasını oluşturan boyların eserleri üzerinde yapıldığı zaman ayrıca Türk Dünyası’ndaki kültür birliğinin ortaya çıkarılmasına da hizmet etmiş olacaktır. Alimcan İbrahimov’un bütün hikâyeleri Türkiye Türkçesine çevrilir ve bu hikâyelerdeki Türk kültürü unsurları karşılaştırmalı olarak araştırılırsa bu şuurdu yazarın gelenekli Türk kültür unsurlarını eserlerinde özellikle kullandığı görülecek ve bu kültür unsurlarının da Tatar Türkleri ile Türkiye Türkleri arasında ortak olduğu anlaşılacaktır.

Kaynaklar

Akyüz, Kenan, “Yozgat’ta Evlenme Âdetleri”, *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, IV. Cilt, *Gelenek - Görenek ve İnançlar*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1976.

Altun, Işıl, *Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm*, Yayıncı Yay., İzmit 2004.

⁷² Bayram Durbilmez, “a.g.m.”, s. 269.

⁷³ Çulpan Çetin Zaripova, “a.g.m.”, s. 627.

- Artun, Erman, *Türk Halkbilimi*, Kitabevi Yay., İstanbul 2005.
- Ataman, Sadi Yaver, *Eski Türk Düğünleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992.
- Balaman, Ali Rıza, *Gelenekler, Töre ve Törenler*, Betim Yay., İzmir 1973.
- Balaman, Ali Rıza, *Evlilik ve Akrabalık Türleri*, Karınca Matbaası, İzmir 1982.
- Başçetinçelik, Ayşe, *Adana Halk Kültüründe Doğum -Evlendirme- Ölüm*, Altınkoza Yay., Adana 2009.
- Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir-Nazım): 18, Tatar Edebiyatı II*, Kültür Bakanlığı Yay., s. 381-390, Ankara 2001.
- Çetin Zaripova, Çulpan, "Tatar Türklerinin Düğün Geleneği", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi / Journal of Modern Turkish Studies* (2005), 2/3, s. 92-119, Ankara 2005.
- Çetin Zaripova, Çulpan, "Alimcan İbrahimov'un Eserlerinde Tatar Türklerinin Kültürel Değerleri", *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı - Bildiriler*, (Editörler: Prof. Dr. Fikret Türkmen - Prof. Dr. Gürer Gülsevin), Cilt: 2, s. 625-638, Ankara 2007.
- Durbilmez, B., "Галимджан Ибрагимов Хикәяләрендә Туй Йолалары" (*Alimcan İbrahimov'un Hikâyelerinde Düğün Gelenekleri*), Галимджан Ибрагимов һәм XXI Гасыр, Tataristan Respublikası Fenner Akademiyası G. İbrahimov İsem. Tel. Edebiyat Hem Sengat İnstitutu, Tataristan Respublikası Medeniyat Ministrullığı Yay., s. 258-272, Kazan-Tataristan / Rusya 2007.
- Erdentuğ, Nermin, "Türkiye Geleneksel Toplumlarında Başlık", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, IV. Cilt, *Gelenek - Görenek ve İnançlar*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1976.
- Erdentuğ, Nermin, *Sosyal Âdet ve Gelenekler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1977.
- Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*, TDK Yay., Ankara 1997.
- Erkul, Ali, "Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- Ибраһимов, Г[алимджан], "Татар Хатыны Ниләр Күрми", Сайланма Әсәрләр: 3 Томда, Төзүчесе Хәлит Музагитов, Афзал Шамов Редакциясендә, Татарстан Китап Нәшрияты, 3. Том., s. 437-605, Kazan 1956.
- Ибраһимов, Г[алимджан], Татар Хатыны Ниләр Күрми, Әсәрләр: Сигез Томда, Хикәяләр (1907-1929), Татарстан Китап Нәшрияты, 1. Том, Kazan 1974.
- Каа, Доған, "Düğünlerimizle İlgili Terimler ve Bunların Fonksiyonel Özellikleri", *III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı Kongresi Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.
- Кошай, Хамит Зүбейир, *Türkiye Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*, Maarif Matbaası, Ankara 1944.

Nahya, Zümrüt, “Kız İsteme ve Söz Kesme Gelenekleri Üzerine Bir Atlas Denemesi”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, IV. Cilt, *Gelenek-Görenek ve İnançlar*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1987.

Örnek, Sedat Veyis, *Türk Halkbilimi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.

Садекова, А. Х., Фолжклор в Эстетике Галимңана Ибрагимова, Казан, ИЯЛИ им. Г. Ибрагимова АН РТ., Казань 1995.

Tezcan, Mahmut, *Türk Kültüründe Başlık Parası Geleneği (Kültürel Antropolojik Yaklaşım)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998.

Turan, Ahmet, “Törelimizde ‘Kalın’ (Başlık) Âdeti”, *Millî Folklor*, Cilt: 2, Sayı: 12, Ankara, Kış 1991.

Türkdoğan, Orhan, “Evlendirmede Başlık Geleneğinin Sosyolojik Açıklaması”, *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, IV. Cilt, *Gelenek-Görenek ve İnançlar*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1976.

Yakıcı, Ali, “Anadolu Düğün Geleneğinin Sosyal Hayata, Sanata ve Edebiyata Etkisine Dair”, *Millî Folklor*, Cilt: 2, Sayı: 13, Ankara, Bahar 1992.

Yarullina, Ramile, “Doğumunun 120. Yılında Büyük Tatar Yazarı Alimcan İbrahimov”, *TÜRKSOY /Türk Dünyası Kültür ve Sanat Dergisi*, (Akt: Sinan Güzel), Sayı: 23, s. 37-39, Ankara 2007.